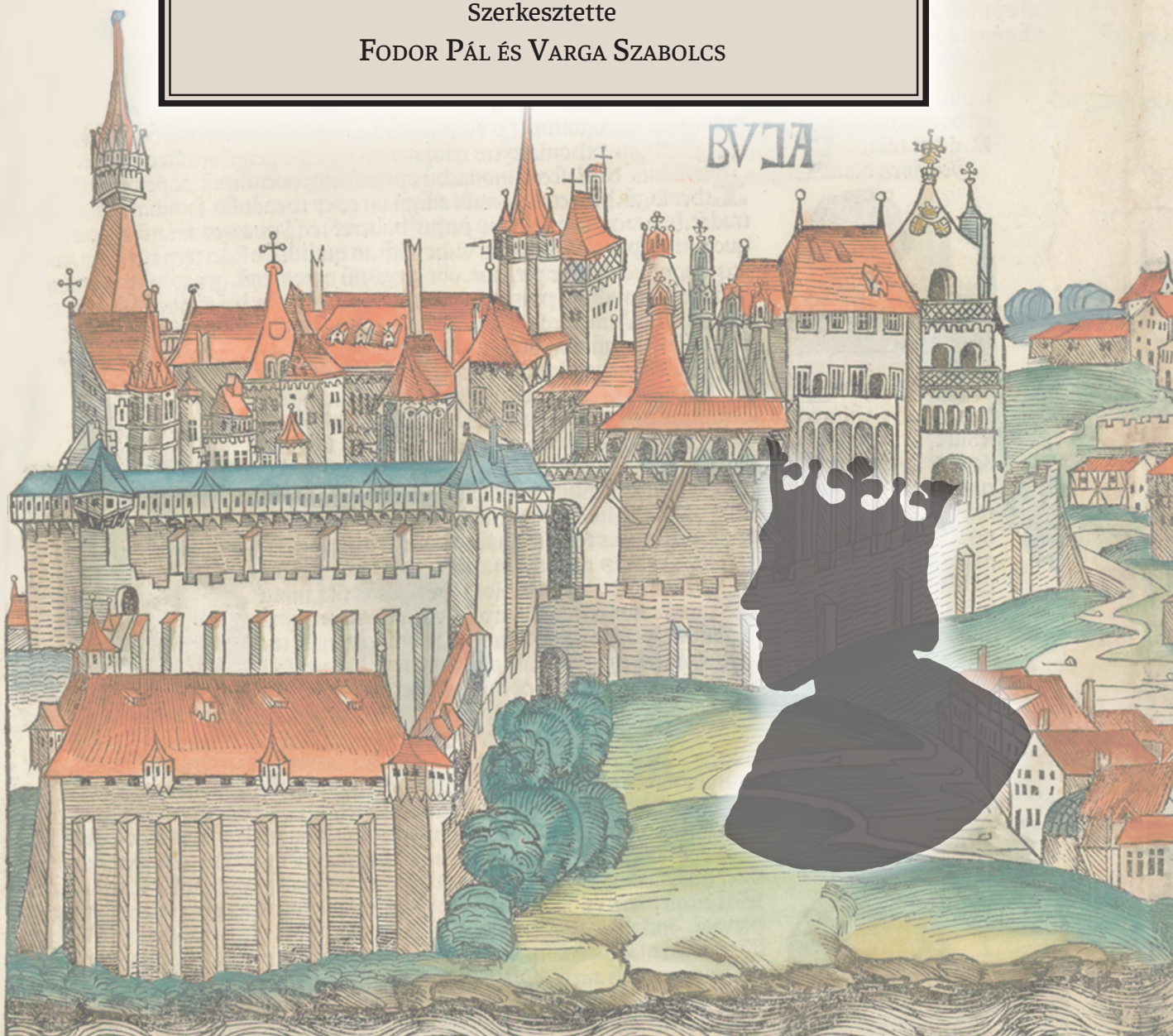

Buda vrbs hungarie clarissima regum sedes: in litore danubij sita: hungaria enim ultra ⁊ citra danubij latissimas terras occupat: quod citra danubij est: olim pannonia fuit. que ab oriente mesiam ab occidente noricum habuit. septentrione ei danubius. austrum illirici montes excepere: que transdanubij hungaria iacet: pars que nunc transsilvania vocatur: antequam germanis fuisset: etiam ⁊ saxoniam latissimam occupaverunt: que nunc transsilvania vocatur: hungarie que gepidarum fuit: ubi aque riuus habet: sive veneta: aer multiplici: mannos al: longobar: onis positi: buda fratre: Et ex inna: Et in sub: beda vel bu

MOHÁCS 1526–2026
REKONSTRUKCIÓ ÉS EMLÉKEZET

EGY ELFELEDETT MAGYAR KIRÁLYI DINASZTIA: A SZAPOLYAIK

Szerkesztette
FODOR PÁL ÉS VARGA SZABOLCS

Tartalom

FODOR PÁL – VARGA SZABOLCS	
Előszó	7
NEUMANN TIBOR	
Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig	13
NEUMANN TIBOR	
„Szinte királyi ház”. A Szapolyai-család reprezentációja, cím- és címerhasználata Mohács előtt	47
KENYERES ISTVÁN	
A Szapolyai-család birtokai 1526 előtt	73
C. TÓTH NORBERT	
Szapolyai János erdélyi vajda török ellenes harcai (1510–1526)	99
FODOR PÁL – OBORNI TERÉZ	
Két nagyhatalom között – a Szapolyaiak magyar királysága	113
VARGA SZABOLCS	
A hűség rokon: Petrovics Péter a Szapolyaiak szolgálatában	145
KASZA PÉTER	
Útkeresés kényszerpályán: Szapolyai János diplomáciai törekvései (1526–1540)	171

H. NÉMETH ISTVÁN	
Szapolyai János várospolitikája	183
GÁLFI EMŐKE	
Szapolyai János és az erdélyi városok	201
B. SZABÓ JÁNOS	
A Szapolyaiak hadserege Szapolyai János és II. János korában	213
CSEPREGI ZOLTÁN	
Egyházi irodalom és reformáció a Szapolyai-uralkodók ország részében (1526–1570)	243
ÁCS PÁL	
Magyar nyelvű irodalom a Szapolyaiak országában	261
KASZA PÉTER	
A Szapolyai-kor latin nyelvű irodalma	273
VARGA SZABOLCS	
Hatalom és reprezentáció János király udvarában	285
BUBRYÁK ORSOLYA	
A Szapolyaiak „hagyatéka”	311
VARGA SZABOLCS	
A Szapolyaiak emlékezete	335
Névmutató	367
Földrajzinév-mutató	377

Varga Szabolcs*

A HŰSÉGES ROKON: PETROVICS PÉTER A SZAPOLYAIK SZOLGÁLATÁBAN¹

BEVEZETÉS

Bár a Szapolyaiak alig fél évszázadon keresztül uralkodtak a Magyar Királyság és annak maradékai fölött, így is kevesen voltak szemtanúi a család összes sorsfordító eseményének. A János király mellett mindhaláláig kitartó Czibak Imre 1534-ben, Brodarics István 1539-ben, Werbőczy István pedig 1541-ben hunyt el. Szintén Buda elestének az évében tűnt el a magyarországi politikai életből az inkább önmagához hű Török Bálint és Maylád István, tíz évvel később pedig Fráter György kacskaringós politikai pályafutásának végére tett pontot pár itáliai zsoldos pengéje.² Ekkor már több mint két évtizede feküdt pozsonyi sírjában a pályatársból engesztelhetetlen ellenséggé lett Bátori István,³ és a János királyt többszörösen eláruló Perényi Péter, illetve Várday Pál sem volt már az élők sorában. Midőn 1557. október 13-án Kolozsvárott Petrovics Péter örökre lehunyta a szemét, a családi sorsfordulók utolsó nagy tanúja távozott a világból.⁴

Petrovics ott volt Szapolyai környezetében, amikor 1514-ben erdélyi vajdaként leverte a Dózsa György vezette lázadást, és mellette szolgált a királlyá koronázás, majd a száműzetés idején. Ott állt a halálos ágyánál, majd Buda eleste-kor ő kísérte unokaöccsét, a kisded II. Jánost Szulejmán szultán sátrába.

* Tudományos főmunkatárs, BTK Történettudományi Intézet; varga.szabolcs@btk.mta.hu.

1 A tanulmány az MTA „Kiválósági Együttműködési Program” (KEP-1/2017) „Mohács 1526–2016: Rekonstrukció és emlékezet” című projekt keretében készült. Itt szeretném megköszönni Oborni Teréznek a tanulmány megírásához nyújtott segítségét.

2 Oborni Teréz, *Az ördögös Barát. Fráter György (1482–1551)*. Pécs–Budapest, 2017.

3 C. Tóth Norbert, Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátori István viszonya 1526 előtt. *Századok* 146 (2012) 443–464.

4 A pontos dátumot Bethlen Farkas művéből ismerjük: Wolfgangus de Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis. Editio secunda*. Cibinii, 1782–1793 (= Bethlen), I. 610. „[...] annum aetatis 70. at-tigisset, e vivis etiam die 13. Octobris, Regina omnium Bonorum suorum haerede constituta, Claudio-poli excessit, ibique condigno meritis suis honore sepultus, monumentoque est cohonestatus.” A *Memoria rerum* szerzője is hasonlóan nyilatkozott. „Petrowyth Péter megszállá és eltemetik Kolosvárban [...]” 1504–1566 *Memoria rerum*. A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Bessenyei József. Budapest, 1981 (= *Memoria rerum*), 105.

A trónörökös iránti hűsége mindhalálig megmaradt, 1551-ben követte a gyermeket a lengyelországi emigrációba, majd 1556-ban ő segítette az Erdélybe való visszatérését. Négy évtizedes pályafutásának legfontosabb jellemzője a Szapolyaiakhoz való töretlen hűség, amellyel szolgálta Jánost, majd annak fiát és özvegyét. E tulajdonságát még a kortárs Forgách Ferenc sem hallgatta el, aki szerint Petrovicsnál nem volt hűségben állhatatosabb és hazáját jobban szerető ember ekkoriban.⁵ Hatalmas dicséret ez egy mindent és mindenkit gyűlölő, megkeseredett humanistától, még ha a további jellemzése már korántsem ennyire hízelgő. E tanulmány az ő pályafutását tekinti át azzal a céllal, hogy jobban megértessük motivációit és a magyar politikai eseményekben betöltött szerepét.⁶

CSALÁD, SZÁRMAZÁS ÉS AZ ELSŐ ÉVTIZEDEK

Petrovics Péter hosszú pályafutásának első feléről szinte semmit nem tudunk. Politikai tevékenysége zöme 1540–1557 között zajlott, és meghatározta a pálos Fráter Györggyel, váradi püspökkel, kincstartóval, majd a keleti országrészben szinte teljhatalommal bíró kormányzóval mindinkább elmérgesedő konfliktusa. Így nem véletlen, hogy személyét általában Fráter Györgyön keresztül ítélték meg. Miképp a 19. század nagy hatású magyar történésze, Szilágyi Sándor megfogalmazta kettejük viszonyát: „régí gyűlölet, régí versengés volt ez az erős jellemű és nagy tehetségű helytartó s a nagyravágyó, tehetségtelen, de birtokainál és állásánál fogva hatalmas bán közt.”⁷ A kortársaknak – miként arra már láttunk példát – jobb véleménye volt róla, ám valójában ők sem igazodtak el rajta igazán. Bár a korban nem volt teljesen szokatlan, mégis meglepőnek tűnt, hogy nem házasodott meg, nem alapított családot, és nem tudunk nevéhez köthető hatalmas birtokszerzeményekről sem. Az őt jól ismerők a vagyonszerzésben tapasztalt visszafogottságát inkább elítélően, a humanisták által oly sokra tartott virtus hiányaként értékelték. Forgách szerint ez állt veleszületett lassúsága és félénksége mögött,⁸ és efféle virtus nélküli lomhaságában, közelebbről nem részletezett kapzsiságában vagy szándékosan fitogtatott hűségében és állhatatosságában mondott le 1550-ben a hatalmáról Erdélyben, és követte Izabellát a fiával együtt külföldre.⁹ Politikai ellenfele, az 1556-ban Erdélyből elűzött Bornemissza Pál ennél is tovább ment. Szerinte Petrovicsot utolsó éveiben megszállta a gonosz,

5 „Hoc sane viro neque in tide constator, neque patriae amantior esse potuit quisquam.” Francisci Forgách de statu reipublicae Hungaricae commentarii. (Monumenta Hungariae Historica, II; Scriptores, XVI.) Pest, 1866 (= Forgách), 168.

6 Az életrajz korábbi összefoglalása: Varga Szabolcs, Petrovics Péter. In: Szentpéteri József (szerk.), *Szürke eminenciások a magyar történelemben*. Budapest, 2003, 54–55.

7 Szilágyi Sándor (szerk.), *Erdélyi Országgyűlési Emlékek / Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae. I–XXI*. Budapest, 1875–1898 (= EOE), I. 249.

8 „Sed tarditae et timiditae quadam insita, quam homines modestiam interpretabuntur, saepe nocuit; pace enim et cum sunt res secundae sapiens esse quique opinione hominum potest: sed ubi res adversae cadunt, tum omnis sapientiae omnis virtutis usus atque gloria eluseit.” Forgách, 168.

9 „An ex innata animi lentitudine et avaritia, quibus laborabat, vel ut ipse ostendebat fide et constantia, satius habuit reginam cum filio sequi, nihilque omnino egit.” Forgách, 14.

ezért minden cselekedete kegyetlen és zsarnoki volt.¹⁰ Hans Dernschwam pedig úgy vélte, hogy politikai ambícióihoz hiányzott az esze és a vagyona.¹¹ Szerénység, állhatatosság és hűség az egyik oldalon, tunyaság, lassúság és kegyetlenség a másikon. De vajon mi igaz mindebből?

Bár Petrovics Péter családjáról szinte semmit nem tudunk, azt azonban szinte minden komolyabb kortárs forrás megjegyezte vele kapcsolatban, hogy szoros rokonságban állt a Szapolyaikkal és János király közeli atyafiának számított.¹² Forgách szerint anyai ágon voltak kapcsolatban, és mindkét familia a középkori Boszniaiból származott („*Johannem regem ex materno genere cognatione attingebat; natione erat ex Bossinae regno*”),¹³ míg Szerémi György egyszer János testvéreként „*germanum meum Petrouit*”, máskor közeli rokonaként („*[...] Petrus Petrouit erat carnaliter frater, hoc est atyafy gyermek erat cum Rege*”) emlegette.¹⁴ Így szerepel a Verancsics Antal hagyatékában magyar nyelven fennmaradt feljegyzésekben is az 1538. év eseményeinél, midőn János király „*Péter Petrowytytyot atyjafiát hivatá*” a török támadásról szóló hírek hallatán.¹⁵ János király 1530-ban vérrokonként említette („*qui nobis sanguine junctus est*”).¹⁶ A pontos rokonsági fok ismeretlen, Kubinyi András feltételezte, hogy esetleg Szapolyai János valamelyik nagynénje ment feleségül Petrovics Mihályhoz, és ez a rokonsági kötelék alapja.¹⁷ Nem zárhatjuk ki, hogy valóban unokatestvérek voltak, a közeli születési dátumok mindenesetre ezt erősítik: ha 1557-ben valóban 70 évesen hunyt el Petrovics, akkor 1487-ben születhetett, míg János valamikor 1490–1492 között látta meg a napvilágot.

Péternek ismert egy György nevű testvére, aki apja mellett a Pozsega megyei Kővár várnagyi tisztségében tűnt fel 1522-ben. Az ő családjáról azonban nincsenek ismereteink. Nem úgy, mint nővérükről, Annáról, aki 1522 májusában már bizonyosan Lévai Zsigmond barsi ispán második felesége volt,¹⁸ és a főúr válasz-

10 Bornemissza Pál levele Nádasdy Tamásnak, Nyitra, 1557. szeptember 26.: Georgius Pray, *Epistolae Procerum Regni Hungariae. Pars III.* Posenii, 1806, 123.

11 „[...] hätte sich in Siebenbürgen gern um viel angenommen, hat aber den Verstand noch Vermögen nicht gehabt.” Hans Dernschwam, Beschreibung des Mitternhaus im Neusohl gelegen. In: Johann Christian von Engel, *Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I.* Halle, 1797, 194.

12 Erre legújabbán: Neumann Tibor, Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig, lásd a jelen kötetben; köszönöm a szerzőnek, hogy megjelenés előtt használhattam a kéziratát.

13 Forgách, 168.

14 Szerémi György II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1543. (Monumenta Hungariae Historica, II; Scriptores, I.) Közli: Wenzel Gusztáv. Pest, 1857 (= Szerémi), 66, 145.

15 *Memoria rerum*, 48.

16 Bunyitay Vince et al. (szerk.), *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából / Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia. I–V.* Budapest, 1902–1912 (= ETE), II. 62: Nr. 65.

17 Kubinyi András, A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica* 13:3 (2008) 231. Lásd a kötetben a Neumann Tibor által készített genealógiát.

18 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), Diplomatikai Levéltár (= DL) 60080.

tásában minden bizonnyal szerepet játszott, hogy új arája Szapolyai János és György közeli rokonának számított („*soror spectabilium et magnificorum Joannis comitis vayvodae nostri Transsylvaniae et Georgii comitum perpetuorum terrae Scepusiensis*”).¹⁹ Bár itt most nincs mód módszeresen bemutatni a Lévai rokonságot, Zsigmond első felesége, Haraszti Katalin révén egyaránt rokonságban állt apósával, Haraszti Ferencel, Arad megye ispánjával (1507–1515), Paksy Mihály szörényi, majd nándorfehérvári bánnal, a Dóciakkal, a gyarmati Balassákkal és a gimési Forgáchokkal.²⁰ Haraszti az aradi ispáni címe mellett számos más tisztséggel is büszkélkedhetett: boszniai és szörényi bán, Árva és Bars vármegye ispánja, lippai és solymosi kapitány egyaránt volt hosszú élete során, és később talán valamelyest az ő helyét örökölhette meg Szapolyai udvarában Petrovics Péter.²¹ Anna és Lévai Zsigmond házasságából négy lányt ismerünk. A fiatalon elhunyt Fruzsina mellett Annát, aki Patócsi Boldizsárhoz ment feleségül, Dorottyát, aki Somkerekre Erdélyi István után Hagymássy Kristóffal lépett házasságra, végül Katalint, aki Kendi Ferenc későbbi tárnokmester és erdélyi vajda hitvese lett.²² Tudjuk, hogy a Patócsiak, a Hagymássyak és Kendi Ferenc – aki tehát Petrovics Péter unokahúgának lett a férje – a Szapolyaiak legodaadóbb híveinek számítottak az 1540–1550-es esztendőben, és ezek szerint mindannyiukat Petrovics Annán keresztül fűzte rokon kötelék a királyi családhoz.²³ Bár ezek a családi kapcsolatok még további tisztázásra várnak, mindez magyarázatul szolgál Petrovics Péter temesközi beágyazottságára és az erdélyi politikai életben betöltött szerepére.²⁴ A Szapolyaiak ezek szerint ugyanis Petrovics Annán keresztül tettek szert komoly rokonságra ezen a vidéken.

A Szapolyaiak és Petrovicsok közötti vérrokonság mellett szól a közös szülőföld is. Bár a Szapolyaiak korai családtörténetében vannak fehér foltok, a jelek nagy bizonyossággal a boszniai határvidék és Pozsega irányába mutatnak. Ugyanez igaz a Petrovicsokra, akik az Orbász megyei Szuraklinról kapták előnevüket. Tudjuk, hogy Péter apja, Mihály is itt élt,²⁵ és e vármegye küldötteként vett részt

19 MNL OL DL 36600. Idézi: Kubinyi, A Szapolyaiak és familiárisaik, 229.

20 MNL OL DL 59988, 60030, 60039. Paksyra: C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András, *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók.* (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) Budapest, 2016, 146.

21 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András, *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék.* (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) Budapest, 2017, 31.

22 MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 206797. 115–116. Az adatot Neumann Tibor osztotta meg velem, ezúton is köszönöm. Juhász Kálmán, *Egy dél-alföldi hiteleshely kiadványai. Aradi regesták.* (Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 31–32.) Gyula, 1962, 60.

23 Jakó Zsigmond, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei 1289–1556. II.* (Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II; Forráskiadványok, 17.) Budapest, 1990, 4928. reg.

24 Lendvai Miklós, *Temes vármegye nemes családjai. I. kötet.* Budapest, 1896. 80–81. Patócsi már 1526 őszén János király hívei közé tartozott. Barta Gábor, Illúziók esztendeje. (Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez). *Történelmi Szemle* 20 (1977) 9.

25 Az apa-fiú kapcsolatot Ludovicus Tuberótól tudjuk: „*Petrus Petreius [...] patre Michaelae Petreio, viro longe fortissimo, natus.*” *Ludovici Tuberonis Dalmatae abbatis commentarii de temporibus suis.* Ed. Vlado Rezar. Zagreb, 2001 (= Tubero), 239 (286. fejezet).

az 1505. évi rákosi országgyűlésen.²⁶ Ez a Szávától délre fekvő terület a középkori Magyar Királyság déli határvidékének számított, amely egyszerre volt határos Boszniával, a szlavóniai Kőrös vármegyével és a Szapolyaiak kapcsán előbb említett Pozsega vármegyével.²⁷ Ludovicus Tubero – némileg összekeverve a földrajzi neveket – Pozsegát nevezi a Petrovicsok hazájának.²⁸

Érdekes, hogy a kétségkívül meglevő családi kapcsolatot maga Petrovics ritkán emlegette. Pedig a királyi trónig jutó családtagra való hivatkozás nem lett volna szokatlan. Ennek ellenére János király uralma alatt ennek nincsen nyoma. Az első ismert irat 1540. augusztus 26-án kelt, amelyben Zsigmond lengyel király úgy emlegette őt, mint „*spectabilis et magnificus Petrus Petrowicz a Zapolya comes Temesiensis*”.²⁹ A János király halála utáni hetekben a lengyel udvarral váltott levelezésben több alkalommal is felbukkant vele kapcsolatban ez a megnevezés. Így írta alá a szeptember 15-én kelt levelét, és Zsigmond egy október 1-jén kelt levelében is így szólított meg.³⁰ Petrovics a Szapolyai előnevet tehát csak a király halála után kialakuló hektikus politikai időszakban és csupán a lengyel diplomáciai érintkezésben használta, az 1540-es években újfent eltűnt a levelezésekből.

A család Orbász megyei származásából következett, hogy Petrovics, miként Szapolyai, minden bizonnyal otthonosan mozgott a szerb nyelvi és kulturális közegben. Minden bizonnyal ezzel összefüggésben kapta meg János királytól Temesvár központtal Temesközt³¹ és az Alsó Részek főkapitányi tisztségét, ahol seregében már az 1530-as években is döntően rácok szolgáltak. Ismert szolgálóinak és szervitorainak a nevei is erre utalnak. 1531-ben Ferdinánd körében egyértelműen rácoknak tartották,³² igaz, Hans Dernschwam vendnek (*Ein Wind*), azaz szlavóniainak említette.³³ Mindenesetre a jó rác kapcsolatainak is köszönhető, hogy Szulejmán szultán 1541-ben meghagyta ennek a területnek az élén. Mindezekkel együtt rendkívül érdekes, hogy semmi sem utal arra, hogy udvarában történt volna bármilyen kísérlet a korabeli szerb kultúra és hagyományok ápolására. Nem állt kapcsolatban a szerb ortodox egyházi intézményhálózattal, nincs utalás a szerb fejedelmi udvar bármilyen jellegű továbbélésére a környeze-

26 Neumann, Két nádor és egy vajda, 12. jegyzet.

27 Thallóczy Lajos – Horváth Sándor (szerk.), *Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék) 1244–1710*. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria, 36.) Budapest, 1912, VI–VIII.

28 „*Petrus Petreius, ex ea regione Dalmatiae oriundus, quae inter Sauum et Drauum amneis sita aetate nostra Possega appellatur*.” Tubero, 239.

29 *A lengyel Királyi Kancellária Libri Legationum sorozatának magyar vonatkozású iratai. II. 1526–1541*. Közreadja Tóth Péter. Miskolc, 2003, 310–311: Nr. 155.

30 Uo. 313–315: Nr. 158; 322–324: Nr. 162.

31 A Maros–Tisza–Duna által határolt területen már a 16. század elején sok szerb élt, és a birtokos nemesség soraiban is szép számmal ismertek. 1514-ben Bátori István vajda a Jaksicsokkal és a Szokolliakkal menekült el Nagylakra. *Memoria rerum*, 10.

32 „*Cum Rasciano, qui Solmos, Lyppam et Beche arces obtinet [...]*” Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA), Länderabteilungen, Ungarische Akten (= UA), Allgemeine Akten (= AA), Fasc. 18, Konv. A. fol. 88. Idézi: Erdélyi Gabriella (szerk.), *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez)*. I. 1526–1532. (Lymbus kötetek, 1.) Budapest, 2005, 248: Nr. 54.

33 Dernschwam, Beschreibung, 194.

tében, és semmilyen szálát nem látunk a Magyarországra átköltöző Bakicsok vagy Jaksicsok felé. Pedig utóbbiakkal kézenfekvő lenne egy szorosabb viszony, hiszen a Temesvárhoz közeli Nagylakon állt a családi rezidencia, és Petrovicshoz hasonlóan ők is korán felbukkantak az új lutheri tanok támogatói között.³⁴ Ilyenről azonban nincs tudomásunk, ha csak azt nem tekinthetjük annak, hogy Petrovics 1543-ban Fráter Györgyöt megelőzve elfoglalta és Temesvárhoz csatolta a fiú utód nélkül elhalálozott Jaksics Márk nagylaki uradalmát.³⁵

Petrovics Péter először majd harmincévesen, 1514-ben bukkan fel a forrásokban. Éppen akkor, amikor az addig Dózsa mellett harcoló szerbek álltak János vajda seregébe. Az eseményről évtizedekkel később beszámoló Szerémi szerint mikor „György kémlelte a vajda hadinépét, a vajda katonái megismerték őt, hogy lovon egyedül kémlél. Gyorsan utána futottak gyors lovaikon, élükön Petrovics Péterrel. Mikor ez megközelítette, lováról lándzsájával levetette Györgyöt a földre, nehéz, de nem halálos sebbel. Petrovics hízelt szavakkal fékezte epéjét, hogy ne félj, kedves György testvérem, mert János vajda kegyelmes. Hitemre, ne rettegj! – Hogy már békésen elvezette Szepesi Jánoshoz.”³⁶ Közismert, hogy Szerémi szövege általában teljesen megbízhatatlan.³⁷ Ám Tubero még az is tudni véli, hogy Petrovics János vajda hadvezéréként szolgált Temesvár alatt.³⁸ Szerémi mindenesetre ennél az esetről említi először a vajda és Petrovics kapcsolatát, hiszen Szapolyai éppen amiatt tagadja meg először Dózsa kiadását az ezt követelő nemeseknek, hogy Petrovics rá hivatkozva ígért kegyelmet az elfogott vezérnek.³⁹ A történet végét ismerjük, Dózsa a vépadon végzi, Szapolyaira pedig azóta is minduntalan rávetül a hitszegő gyilkos vádja. Petrovics azonban nem különösebben profitált a parasztvezér elfogásából. Újabb évekre eltűnik a szemünk elől, és legközelebb csak 1521-ben bukkan fel Brassó várában János megbízásából,⁴⁰ majd 1525-ben említették a nevét szintén János vajda egy adománylevelében. Ebből sejtjük, hogy ekkor Erdélyben szolgált ura és rokona mellett *egregius*, azaz vitézlő méltóságként.⁴¹ Valószínűleg csupán egyik és nem is a legfontosabb tagja volt a vajda udvarának II. Lajos király uralma idején.

34 W. Salgó Ágnes, Jaksics János epitaphiuma. Egy 16. századi görög gyászvers művelődéstörténeti háttere. *Magyar Könyvszemle* 116:1 (2000) 70–77.

35 Vass Előd, A vásárhelyi náhije 1560. évi és 1570. évi török összeírása. *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből* 4 (1980) 8.

36 „[...] quum Georgius scrutaret gentem vaivode, cognoverunt eum milites vaivode, solus semper equum scrutaret mox post ipsum celeriter cucurrerunt super veloces equos nomine Petrus Petrouit. Cum appropinquasset de equo suo Georgium cum hasta deposuit ad terram difficile sine lesione mortis. Et Petrouit blanda sua verba iecor suum edomavit: »Quod nil timeas. frater mi amabilis Georgi, tamen graciosus Joannes vaivoda, ad fidem meam nil perterris.« Et duxit pacifice ad Joannem Zepusiensem.” Szerémi, 65.

37 Csorba Dávid, Mohács – egy „mesemondó” szemével: Emlékezeti rétegek Szerémi György Epistolájában. Nyíregyháza, 2012.

38 „Praeerat Sepusienis turmae Petrus Petreius.” Tubero, 239.

39 „Ait Joannes vaivoda: »Georgius habet gratiam per germanum meum Petrouit sub fide mei et ipsi.«” Szerémi, 66.

40 Kubinyi, A Szapolyaiak és familiárisaik, 230.

41 Neumann Tibor, *A Szapolyai család oklevéltára. I. Levelek és oklevelek (1458–1526)*. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) Budapest, 2012, 596.

JÁNOS KIRÁLY SZOLGÁLATÁBAN

Az 1526. évi mohácsi vereség komoly átrendeződést hozott a magyar belpolitikában. Régi, nagy múltú családok tűntek el, és új személyek, mint például Nádasdy Tamás, Thurzó Elek stb. tűntek fel fontos pozíciókban. Petrovics esetében azonban még várunk kell, neve ugyanis alig szerepel a politikai események kapcsán. Közeli családi bizalmasként Petrovics a Szapolyai-birtokok védelmében, igazgatásában vállalt kisebb-nagyobb feladatokat. Igaz, nem Trencsén, Szepesvár, Tokaj és a többi gazdag uradalom élén találjuk az 1526 végén kitört polgárháború idején, hanem szklabinjai várnagyként bukkan fel néhány hónapig, körülbelül 1527 májusáig.⁴²

Petrovics hollétéről egyedül Szerémi György elszórt megjegyzéseiből értesülünk. Ezek szerint 1526–1527 fordulóján ott volt Esztergomban János király mellett, sőt Szerémi megörökölt egy vele való beszélgetést. A káplán Perényi Pétert és Török Bálintot árulással vádolta, és nehezményezte, hogy János király ennek ellenére tisztségekkel halmozza el őket. Petrovics azonban megvédte urát, mondván mindketten tartoznak a királynak és ezért megbízhatók.⁴³ Tudjuk, és másfél évtizeddel később Petrovicsnak is szembesülnie kellett azzal, hogy ennél nagyobbat nem is tévedhetett volna a két főúr jellemével kapcsolatban.

Amennyiben hihetünk Szeréminek, Petrovics követte János királyt lengyelországi száműzetésébe, és ott volt mellette Tarnow várában, amikor Mehmed megérkezett az oszmán katonai szövetség ajánlatával.⁴⁴ 1529-ben nagy valószínűséggel szintén János király oldalán vett részt a hadjáratban. Neve legalábbis felbukkant az óbudai események kapcsán, ahol a Bécs alól visszavonuló Szulejmán találkozott ismét a királlyal, és így szemtanúja volt János király újbóli megkoronázásának.⁴⁵

A következő évekből szintén csak pár elszórt utalásunk van Petrovics Péterre. 1530-ban János király őt küldte a szendrői Mehmed bég mellé, és így kénytelen volt végignézni, ahogy a hírek szerint 25–30 000 fős oszmán segélyhad Morvaország és Ausztria helyett magyar területeket prédált fel, és János király alattvalóit hurcolta magával.⁴⁶ 1531-ben udvari huszárként 12 főre kapott zsoldot a királytól, és ez alapján még egyáltalán nem beszélhetünk vele kapcsolatban különösebb udvari befolyásról.⁴⁷ Így némileg meglepő, hogy ugyanebben az évben seregével már Erdélyben járt, ahol ekkor bizonyíthatóan az övé volt Lippa és Solymos, és talán a visegrádi fegyverszünet időszakában, ezekben a tavaszi hó-

42 MNL OL DF 268729, 268730: „Egregius Petrus Petrowyth, castellanus castri Sclabynya.” Az adatokat Neumann Tibornak köszönöm.

43 Szerémi, 145.

44 Uo. 231.

45 Uo. 267.

46 ETE I. 62: Nr. 65.

47 Simon Zsolt, Szapolyai János familiárisainak egy lajstroma 1531-ből. In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról*, 324.

napokban foglalta el Becse várát a Temesközben.⁴⁸ Habsburg Ferdinánd udvarába ekkor olyan hírek érkeztek, hogy Petrovics fontolgatja az átállást, és ezért Török Bálint temesi ispánt küldték hozzá a személyes tárgyalások lefolytatására.⁴⁹ Bármi legyen is a történet igazságtartalma, a tárgyalások végeredménye ismert: lehet, hogy Petrovicsot megdöbbsentette az oszmán seregek viselkedése, ám továbbra is kitartott János király oldalán.

Nem tudjuk még, hogy pontosan mikor és hogyan, de az 1530-as évek derekán János király kinevezte Petrovics Pétert temesi ispánná (*comes Temesiensis*) és az Alsó Részek főkapitányává (*supremus capitaneus partium regni Hungariae inferiorum*). Bár az erről szóló okirat elveszett, nem kizárt, hogy erre az aktusra 1533-ban került sor.⁵⁰ Ezt támasztja alá, hogy egy 1532 júliusában kelt zálogszerződés szerint Petrovics ekkor még csak királyi kamarás (*cubicularius regiae maiestatis*) volt.⁵¹ Szerémi sajnos rendkívül zavarosan adja elő az 1530-as évek krónikáját, ám egy 1533. évi budai közjáték után vetette papírra az alábbi eseményt, melynek ő maga is szemtanúja volt. Amikor a királyi udvar Temesvárra ment, János rendkívül megharagudott Szerémire, és Petrovicsnak kellett kiengesztelnie az uralkodót. Ezt követően Temesváron János átadta a vár kulcsait a rokonának, kinevezte helytartójának, a lakosok pedig letették előtte a hűségesküt.⁵² Petrovics ezzel bekerült a bárók rendjébe, és nem kizárt, hogy Szerémi valóban részt vett a főkapitányi beiktatásán.

Szintén az 1530-as évek krónikájához tartozik még egy történet, melynek kapcsán Petrovics neve felbukkant. A már sokat emlegetett Szerémi szerint ugyanis szerepe volt abban, hogy Bebek Imre budai prépost elvett feleségül egy görög lányt, és ez amellet, hogy óriási skandalumnak számított, a budai reformáció nyitányát is jelentette.⁵³ A visszaemlékezés szerint Szapolyai megharagudott Péterre és sokáig nem bocsátotta meg neki.⁵⁴ Kontrollforrás híján ez az adat nem igazolható, az azonban bizonyos, hogy János király haláláig a katolikus egyház híve maradt, míg Petrovicsról tudjuk – igaz, csak az 1550-es évek végéről –, hogy

48 Ferdinánd 1531. június 17-én kelt előterjesztésében az szerepelt, hogy Petrovics, akié Lipa és Solymos, most egy újabb várat elfoglalt. Pár nappal később Thurzó Elek és Szalaházy Tamás válaszában pedig az olvasható, hogy Petrovicsé Lipa, Solymos és Becse. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 18. Konv. A. fol. 52 és 88.

49 „Cum Rasciano [...] tractandum videtur per Comitem Themesiensem, ut eum modis et promissis omnibus Maiestatis vestrae devinciat, ut dum licerit, paratus sit ad serviendum Maiestati Vestrae.” Uo. fol. 88. Idézi: Erdélyi, *Bethlenfalvi*, 248: Nr. 54.

50 Pálffy Géza, *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században* (Minta egy készülő főkapitányi archontológia és „életrajzi lexikonból”). *Történelmi Szemle* 39:2 (1997) 275.

51 MNL OL F 4 Bihar, Fasc. 3. Nr. 28.

52 „Petre, hodie tibi tradidi claves arcis Themeswariensis ut sis defensor ac protector egenis, et viduis ac virginibus, ac tocius Christianitatibus et vos cives ipsum audite tanquam personam meam: Et cum civibus iuramentum fecerat, fecerat mox in arce Themes.” Szerémi, 305.

53 Csepregi Zoltán, *A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálata alapján*. (Humanizmus és Reformáció, 34.) Budapest, 2013, 215.

54 Szerémi, 292.

a lutheri, majd a kálvini tanok buzgó támogatójává vált. Amennyiben helytálló Szerémi értesülése, ez Petrovics vallási pálfordulásának első ismert mozzanata.

János király uralmában fordulópontot jelentett a Habsburg Ferdinánddal megkötött váradi béke (1538. február 24.). Hívei számára ezt követően nyilvánvalóvá vált, hogy sorsuk a Habsburgok által mozgósítható katonai erőn múlik, mert Szulejmán szultán nem fogja szó nélkül hagyni vazallusának különutas politikáját. Ez jelentősen destabilizálta az Oszmán Birodalom határvidékén fekvő Erdélyt, a szomszédos Moldvát, ám mivel az eseménysor rendkívül szerteágazó, ezért itt csak a Petrovicssal kapcsolatos hírekre térünk ki.

János király 1538-ban attól rettegett, hogy az Oszmán Birodalom megtorló hadjáratot fog indítani a váradi béke hírére a Magyar Királyság ellen. Hasonlóan érzett Péter (Petru Rareș) moldvai fejedelem, akinek szintén volt félnivalója a szultántól Lodovico Gritti 1534. évi megölésében vállalt szerepe miatt. Szulejmán végül Moldva megleckéztetése mellett döntött, ám Péter nem várta be az oszmán seregeket, hanem erdélyi birtokaira menekült. Jánosnak ez rendkívül kínos volt, hiszen miközben Péter neki is sok bosszúságot okozott, félt volt, hogy a törökök a fejedelem üldözésére hivatkozva betörnek Erdélybe is. Ezért Szapolyai eltörölte a hágókat, és Petrovicst nevezte ki a védelem megszervezésére.⁵⁵ Ennek hírére Szulejmán kemény hangú üzenetet küldött: *„száműzött voltál és hazavittelek, királyi székek helyeztelek, megparancsoltam minden magyarnak, hogy téged királynak ismerjen és tiszteljen [...]”*⁵⁶ János ennél jóval óvatosabban nyilatkozott válaszában, és „csak” élete és méltósága forrásának nevezte a szultánt, aki előtt azzal védekezett, hogy éppen az árurol moldvaiak ellen gyűjtötte össze a hadseregét.⁵⁷ A mi szempontunkból a lényeg, hogy Petrovics itt kapott először komolyabb katonai szerepet, és ez nem is meglepő, hiszen főkapitányként az ő kötelessége volt a déli határok védelme.

Petrovics következő ismert megbízatása már belpolitikai természetű volt. 1539-ben ugyanis Maylád István erdélyi vajda fellázadt János király uralma ellen és felkelést szított a tartományban. A komoly katonai tapasztalattal bíró főúr 1534 óta Szapolyai hű emberének számított, akit a Gritti-gyilkosságban vállalt szerepe miatt sokan tiszteltek Erdélyben. Emiatt lázadása komoly megrökönyödést váltott ki a királyi udvarban. Sajnos a vajda elképzeléseit nem ismerjük pontosan, de akciójának oka érthető. Joggal érezhette azt, hogy Erdély komoly veszélybe került. A váradi békével János felrúgta az Oszmán Birodalommal való szövetséget, a lengyel Izabellával 1539-ben kötött házassága pedig a Habsburgokkal megkötött békét tette semmissé. Így szövetségesek nélkül kellett szembenéznie két világbirodalom támadásával, és erre a feladatra Jánost már alkalmatlannak találta.⁵⁸ A király a lázadás elfojtására Petrovics Pétert és Török Bálintot

55 „János király érti, hogy az terek Erdély felé jünne nípivel, mindjártást Péter Petrowythyot atyjafiát hivatat, ő maga Kolosvárra nípivel szálla.” *Memoria rerum*, 48.

56 „Exulem te reduxi, in sede Regia collocavi, omnibus Hungaris, ut te Regem agnoscerent et colerent, mandavi.” Bethlen, 267.

57 „Agnosco semper illum vitae ac dignitatis meae auctorem.” Bethlen, 268.

58 Legújabbban az addigi szakirodalommal: Varga Szabolcs, A Maylád-féle lázadás történetének kritikai vizsgálata. In: Mátyás Balázs (szerk.), *Grastyán Endre Szakkollégium. Tanulmánykötet 2.* Pécs, 2001, 277–293.

küldte előre, akik elfoglalták és lerombolták a zendülésben szintén érintett Balassa Imre Almás (Almaşu) és Diód (Stremţ) nevű várait.⁵⁹ Amennyiben hinni lehet a János király utolsó heteiről híven beszámoló (Mindszenti) Gábornak, az uralkodó egyáltalán nem örült a katonai sikereknek, mert ő nem ilyen drasztikusan akarta letörni az ellenállást. Attól félt, hogy a túlzott katonai fellépés csak elmérgesíti a helyzetet.⁶⁰ A dolgok rendezésére azonban már nem maradt ereje, ugyanis ágynak esett és rövid szenvedés után július 22-én Szászsebesen elhunyt. Utolsó erejével azonban gyámokat nevezett ki fia mellé, és ezzel Petrovics Péter sorsát is új mederbe terelte.

1540–1541

Nem tudjuk, hogy Petrovics mikor tért vissza a büntető hadjáratból János királyhoz. Valószínűleg az április 24-én Tordára összehívott országgyűlésen még nem vett részt. Ám ezekben a hetekben már vitathatatlanul a legbelső politikai körhöz tartozott, melynek tagja volt az egyháziak közül Eszéki János, Verancsics Antal és Fráter György, a világiak soraiból pedig rajta kívül Werbőczy István és Török Bálint.⁶¹ János király közülük választotta ki Frátert és Petrovicsot megszületett fia mellé gyámoknak, a többieket pedig megeskette, hogy támogatják véréből származó utódját.⁶² Az eseményekről három évtizeddel később író Forgách mindezt azzal indokolta, hogy Péter, aki vér szerinti rokona volt, gyermektelensége és kora miatt nem adott okot a gyanakvásra.⁶³ Giovanni Michele Brutus némileg másként mesélte el a gyámok kinevezésének történetét. Ő Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király megrendelésére írta meg a Magyar Királyság történetét, erősen Szapolyai-párti szempontból vizsgálva az eseményeket. Nála eredetileg György volt az egyedüli gyám, és Izabella nevezte ki mellé Török Bálintot katonai erényei, Petrovicsot pedig hű tanácsai miatt.⁶⁴ Mivel Petrovics politikai pályafutásának az egyik csúcsa a János

59 „cum egregio comitatu (praemisso Valentino Törökio et Petrovitio, ut invigilarent in factiosos) in Transylvaniam contendit. Itaque praemissi Duces illius obvias Emerici Balaffæ arces Diod et Almás expugnant, ac solo aequant.” Bethlen, 315.

60 Mindszenti Gábor diáriuma öreg János király haláláról. Az utószót Makkai László írta. Budapest, 1977, 15.

61 Uo. 20.

62 „[...] quae mala cum humanis remediis vix levare possent, Tutores constituit Petrum Petrowithium sibi sanguine junctum, et Georgium Eremitam Episcopum Váradensem; obtestatusque est singulos Proceres per antiquum Hungarici nominis decus, ut sui sanguinis potius quam externae gentis Regem in Pannonia regnare paterentur.” Bethlen, 321.

63 „Petrus autem, quem sanguine attingebat, et ob aetatem jam proveciorem et perpetuam orbitatem suspicione omni vacabat.” Forgách, 2.

64 „At apud Reginam ita summa rerum penes Georgium erat, ut summo in honore duo essent, quorum alter nobilitate, alter praetera regia affinitate conspiciatur: Valentinus Terek, praeter nobilitatem, cum primis rei militaris clarus, et Petrus Petruicius, cum magni usus et consilii homo, tum fidei et virtutis spectatae, quam ad extremum usque diem magna cum constantiae laude, in tutelae administratione retinuit, Georgio datus, collega.” Brutus János Mihály... Magyar Históriaja. (Monumenta Hungariae Historica, II; Scriptores, 12–14.) Közzéteszi Toldy Ferenc – Nagy Iván. Budapest,

király halálától Buda elestéig terjedő időszak, ezért érdemes alaposabban megvizsgálni az erről szóló forrásokat.

János király halálakor Fráter és Petrovics voltak Szászsebesen, Török Bálint még Fogaras alatt tartózkodott. Így ők tájékoztatták a királynét és Zsigmond lengyel királyt, utóbbitól egyben rögtön politikai és katonai támogatást kértek. Tisztában voltak vele, hogy a legfőbb feladat ebben a helyzetben a Habsburg uralkodó támadásának elodázása és az ifjú trónörökös elfogadtatása a Portán. Ezért arra sarkallták a lengyel királyt, hogy Bécsben és Isztambulban is támogassa ügyüket, valamint I. Ferenc francia királyt nyerve meg unokája tervei számára.⁶⁵ Bár Bethlen szerint Zsigmond a válaszában buzdította a gyámokat, ez azért nem teljesen fedi a valóságot. Augusztus 13-án kelt levelében ugyanis elutasította a katonai támogatást, válasz nélkül hagyta a diplomáciai kérdéseket, és csak annyit ígért, hogy követet küld lányához, Izabellához.⁶⁶ Augusztus 17-én levelet írt Habsburg (V.) Károly spanyol királyhoz és német-római császárhoz, melyben pártfogásába ajánlotta lányát, és még ugyanezen a napon figyelmeztette Ferdinándot is, hogy ne támadja meg Izabella országát.⁶⁷ Utóbbi két levélről minden bizonnyal a gyámok nem tudtak, és a nekik szóló levél sem nyugtatta meg őket, ezért szeptember 5-én a Nagyenyed (Aiud) melletti Csákljáról (Cetea) újabb levelet írtak Krakkóba. Ebben meglehetősen pontosan leírták, hogy milyen következménnyel jár Ferdinánd támadása, ugyanis szerintük a szultán ennek hírére azonnal lerohanja és teljesen megszállja őket.⁶⁸

Érdekes, hogy miközben János király udvarában elég tisztán látták a fenyegető jövőt, a feladatok konkrét megszervezésével nehezen haladtak. János halála után másfél hónappal még alig 30 kilométert tett meg a Székesfehérvár felé haladó temetési menet. A tanácstalanságot az okozta, hogy kezdetben úgy gondolkodtak, csak az erdélyi felkelés leverése után indulnak Magyarországra, ám a Bécsből és Budáról érkező hírek alapján nem várhattak tovább, és egy forrongó tartományt hagytak maguk mögött.⁶⁹ Fehérvárra érve először régi szokás szerint eltemették János királyt a székesfehérvári Nagyboldogasszony-bazilikában. A királyné ezen az eseményen még nem vett részt, és minden bizonnyal maga sem gondolta, hogy ezzel az utolsó magyarországi királytemetést mulasztotta el. A menet ezek után Budára ment, és a rákosi országgyűlésen a kisdedit II. János néven királlyá választották. Bethlen szerint itt nevezték ki Izabella mellé egy triumvirátust, és ekkor került be a gyámok közé Török Bálint. Úgy határoztak, hogy „közös akarattal döntsének minden ügyben, mégis azzal a megkötéssel, hogy Petrovics, akit valamilyen vérségi kapcsolat fűz a királyi sarjhoz, legyen a belső ügyek

1863–1876, III. 42. Brutusra: Papp Márta, *Brutus János Mihály és Báthory István magyar humanistái*. (Értekezések a magyarországi latinság köréből, 2.) Budapest, 1940.

65 Bethlen, 325–329; *Libri Legationum*, 298–300: Nr. 142.

66 *Libri Legationum*, 302–303: Nr. 145.

67 Uo. 308–309: Nr. 151; 309: Nr. 152.

68 „Si enim Ferdinandus et eius factio regnum hoc invaserint, Thurca procul dubio ediverso irrumpet, sicque nos in medio conterimur, penitusque opprimemur.” Uo. 314: Nr. 158.

69 EOE I. 6.

irányítója, György álljon az államkincstár élén, Bálint pedig leginkább a hadügyekkel foglalkozzék.”⁷⁰

A következő hetekben gyorsan követték egymást az események, és öt nagyobb központ képe rajzolódott ki, amely mind hatással volt a Magyar Királyság későbbi sorsára. Habsburg Ferdinánd azonnal nyilvánvalóvá tette, hogy számára a váradi béke betartása a legfőbb cél, azaz az ország saját kezében való egyesítése. Zsigmond király hamar letett lánya és unokája támogatásáról, és már szeptember 15-én jelezte Ferdinándnak, hogy elfogadja őt magyar királynak,⁷¹ október 5-én pedig tudatta ezt V. Károlylyal is.⁷² Célja a családjának Kassára való kimenekítése és a koronaért járó méltó kárpótlás kiharcolása volt. Izabella Budán őrlődött, és hol sietve távozott volna a városból, máskor pedig kiállt fia jogigénye mellett. Azontúl külön csoportként kezelhetjük a magyar tanácsosokat, akik abban bízhattak, hogy sikerül fenntartani a János király idején kialakított politikai gyakorlatot. Azaz egyszerre tudják távol tartani a Habsburgokat és a Portát, és megmaradhatnak a méltó nyelveként a nagyhatalmak Kárpát-medencével kapcsolatos elképzeléseiben. Az első hetekben úgy tűnt, hogy sikerrel járnak, ugyanis 1540. október 17-én Werbőczy István és Eszéki János azt az üzenetet küldték Budára, hogy Szulejmán elfogadja II. Jánost Magyarországi királyának.⁷³ Nem tudhatták, hogy a szultán ekkor már döntött a katonai beavatkozás mellett, és üzenetei csupán a magyar fél megtévesztésére szolgáltak.⁷⁴

A helyzetet bonyolította, hogy a Habsburg-csapatok Leonhard von Vels vezetésével megpróbálták Buda gyors megszerzésével a maguk javára fordítani a hadiszerencsét. Vels már október 5-én felszólította Izabellát, hogy azonnal szóljon neki, ha el akarja hagyni a királyi palotát.⁷⁵ Közben állandó tárgyalásban állt Fráter Györggyel és a többi tanácsossal, akiket szintén rá akart venni a vár átadására. Az Óbudán zajló tárgyalásokon október 22–23-án Petrovics is részt vett, sőt talán ő is vezette a küldöttséget, a következő napon azonban betegség miatt kénytelen volt távol maradni, így Tamás fehérvári örkanonok helyettesítette.⁷⁶ A tárgyalások természetesen nem vezettek eredményre, és ennek okát Petrovics és kollégái Zsigmond királynak kendőzetlenül bevallották. Szerintük ugyanis az ország minden határvára a szultán kezében van, aki kinyilvánította, hogy idegent nem, csak magyart fogad el magyar királynak. Ha pedig Izabella távozik és átadja Budát a Habsburgoknak, a szultán az egész országot elpusztítja.⁷⁷

70 „quos communi suffragio arbitros omnium consiliorum esse voluerunt; cum hac tamen limitatione, ut Petrovithius, ceu aliqua cognatione stirpi Regiae annexus, intimorum confiliorum sit rector: Georgius aerario publico praesit: Valentino vero potissimum rei mili taris cura incumbat.” Bethlen, 345.

71 „Nos enim serenissimo domino Romanorum regi regnum Hungariae ex animo favemus, neque nepotem in eo nostrum regnare cupimus.” Libri Legationium, 322: Nr. 161.

72 Uo. 334–335: Nr. 166.

73 Uo. 335–336: Nr. 168.

74 Fodor Pál, *Magyarország és a török hódítás*. Budapest, 1991, 68–69.

75 Libri Legationium, 333–334: Nr. 165.

76 Uo. 336–339: Nr. 169; 339: Nr. 170.

77 „Si enim maiestas reginalis abierit et Buda tradatur Germanis, Thurca illico concordiam cum adversariis initam protendet, omneque regnum statim depopulabitur et desolatum reddet ac nos in nihilum rediget.” Uo. 381–383: Nr. 182.

Nehéz a tanácsosok döntésében észrevenni Petrovics Péter saját elképzeléseit. Az első hónapokban láthatólag közösen cselekedtek Fráter Györggyel, majd Török Bálinttal. Talán nem véletlen, hogy Zsigmond nem őket, hanem Werbőczy Istvánt kérte meg Izabella védelmére 1540 végén.⁷⁸ Egy helyen tudjuk, hogy Petrovics kiállt Izabella mellett György barát ellenében. Ferdinánd még októberben elküldte Niclas graf zu Salmot Izabellához, hogy kérje tőle a váradi béke betartását. Fráter György azonban Izabella helyett akart dönteni, és nem akarta beengedni a királynéhoz a grófot. „Petrovics azonban más véleményen volt”, és Salm végül bejutott a palotába.⁷⁹

Petrovics a Szapolyaikhoz fűződő rokonsága és a gyámi kinevezése mellett katonai ereje és a török parancsnokokhoz fűződő viszonya miatt is fontos szereplője volt az 1541. évi eseményeknek. A kortársak szerint ezer rác katonát vitt Budára, akikkel végül Kalocsa mellett telelt Mehmed béggel közösen.⁸⁰ Bár ez utóbbi nem felel meg a valóságnak, az tény, hogy 1541. február végén a temesi ispán felereste Mehmedet, hogy kiszabadítsa a Vácról elhurcolt keresztényeket.⁸¹ Az sem állt messze a valóságtól, hogy a Buda felmentésére igyekvő oszmán csapatokat Török Bálint és a dunai naszádosok mellett Petrovics katonái is támogatták.⁸²

Láthatólag Petrovics meg volt róla győződve, hogy egyetlen esélyük a szultán támogatásával a Habsburgok visszaszorítása, és ennek a célnak megfelelően cselekedett ezekben a hetekben. A lengyel követekkel szemben egyre bizalmatlanabbá vált, és a tavasz folyamán már ő is amellelt kardoskodott, hogy Izabellát el kell különíteni tőlük.⁸³ Áprilisban Fráterrel együtt írták alá azt az erdélyi rendeknek szóló levelet, amelyben kinyilvánították, hogy a szultán csak a Szapolyaiaknak engedi meg a tartomány feletti uralmat, így jobb, ha nem gondolkodnak más jelöltben.⁸⁴ Petrovicsnak jelentős szerepe volt Buda megtartásában. Az ő katonái fedezték fel a polgárok árulását, és augusztusban ő is ott volt Török Bálint oldalán a Szulejmán elé kilovagló magyarok között. Így szerepe volt annak a négyszáz német fogolynak az átadásában, akiket a janicsárok azonnal kivégeztek.⁸⁵

Augusztus 29-én Petrovics neve is szerepelt a szultán által meghívottak listáján. Rokonként az ő feladata volt a gyermek Jánost Szulejmán elé vinni. A kisdéd azonban a sátorban várakozva keserves sírásra fakadt, ezért végül a dajkája kezében maradt a látogatás idején. A vacsora végeztével Petrovics is azok közé került, akiket Szulejmán visszatartott. Werbőczy István, Fráter György, Török

78 Uo. 396–397: Nr. 188.

79 Bethlen, 353.

80 *Memoria rerum*, 51.

81 „Petrowicz ad eliberandos eos, qui ex oppido Waczow sunt abducti, ad exercitum Mehmethbek est profectus.” *Libri Legationum*, 429: Nr. 199.

82 Ernst Dieter Petritsch, *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv. Band I. (1480–1574)*. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Ergänzungsband, 10/1.) Wien, 1991, 62. reg.

83 Bornemisza Tamás, Emléközet. In: *Magyar Emlékirók 16–18. század*. Válogatta és a jegyzeteket írta: Bitskey István. Budapest, 1982, 72.

84 *EOE* I. 22–23.

85 *Memoria rerum*, 56, 60.

Bálint és Batthyány Orbán társaságában egy héten keresztül tárgyaltak a magyarországi politikai helyzet rendezéséről, és ez idő alatt még az életük sem volt biztonságban.⁸⁶ Végül azonban Petrovics győztesként került ki az alkudozásokból, ugyanis nem csupán az életét kímélték meg, hanem a szultán kinevezte a Temesköz szandzsákbégjének. Azaz megtarthatta addigi bárói tisztségét, ám immár a Porta kegyéből viselhette azt.⁸⁷ Jellemző azonban az oszmán politika manipulatív taktikájára, hogy Petrovics csak szeptember 5-én, már Buda elhagyása után kapta meg a kinevezését, egészen addig attól félt, hogy visszahívják és fogságba vetik.⁸⁸ Alig egy év alatt nagyot fordult a világ Petroviccsal. A Magyar Királyság zászlósurából az Oszmán Birodalom egyik méltóságviselője lett, és Buda elvesztéséért legalább akkora felelősség terhelte, mint Fráter Györgyöt.

TEMESI SZANDZSÁKBÉG

Pontos beszámolók híján találgatásokra vagyunk utalva, hogy mi történt pontosan a szultán sátrában a Buda elfoglalása utáni napokban. Török Bálint fogságban maradt, Werbőczy néhány nappal később elhunyt, így Batthyány Orbán mellett csak a tárgyalások két nyertese, Fráter és Petrovics tudta a teljes igazságot, ám utólag mindegyikük máshogy magyarázta a szultán parancsát. A *Memoria rerum* szerzője szerint Szulejmán ezt mondta: „*Fiadnak attam Erdélyt, Lippát, Solymost, Lugost, Karánsebest és Temesvárt mind azokkal igyetemben, kiket az fráter Gyergy és Péter Petrowyth Tiszán túl János király után birtanak. Hattam is, hogy az fráter Gyergy legen tenéked és az gyermekednek énutánam, a miképen János király tinektek vót, tutora és gondviselője. Péter Petrowyth penig az hadi dologra vigyázzon, és oltalmazzon titeket fegyverrel minden ellenségtől, ki titeket bántana, míg az király fia megnövekedik.*”⁸⁹ Ez valóban visszatérés volt a János király által elrendelt állapothoz, ahol Fráter felelt a polgári közigazgatásért, Petrovics pedig a tartomány védelméért.

Másként szólt György barát 1542. január végén, a Marosvásárhelyen megtartott országgyűlésen. A megjelent nemesek előtt felolvasta a szultán parancsát, amely az ő előadásában így hangzott: „*Magyarország a Tiszán túl és Erdély a János király fiáé – négy hely: Várad, Temesvár, Fogaras és Kassa kivételével, de úgy, hogy amíg felnő, azon két országot Fráter György kormányozza. Erdély s a Magyar Királyság része a szentmihálynap i adó fejében évenként 10,000 aranyat fizet a szerencsés portára még azon esetre is, ha azontúl egy fillérje se maradna. Várad, Fogaras, Kassa tartományaival legyen a baráté, Petrovics bírja Temesvárt szancsákságul.*”⁹⁰ Ezt vette alapul Bethlen Farkas is, aki szerint Fráter kapta a királyság irányításának fel-

86 Hargittay Emil (szerk.), *Régi Magyar Levelestár (XVI–XVII. század). I. kötet.* Budapest, 1981, 72–75; Fodor, *Magyarország*, 105–107.

87 „*Monachum Episcopum Váradiensem, quem ipse Joannes Rex constituerat suorum Tutorem, in eo munere confirmavit, addita ei Regni administrandi auctoritate; Petrovithium vero Tömösváriensem Praefectum constituit.*” EOE I. 34, 77–78.

88 *Levelestár*, 84; Fodor, *Magyarország*, 110.

89 *Memoria rerum*, 72.

90 EOE I. 34. Latinul a Petrovicsra vonatkozó részlet: „*Quod Castrum Themessvár cum suis pertinentiis Petro Petrowith Sua Majestas ad possidendum Szancsákságol [...] dedit.*” Uo. 78.

adatát, Petrovics pedig a temesvári kapitányságot.⁹¹ Sőt szerinte valójában Iza-bella királyné osztotta újra a hatásköröket 1542 áprilisában, hogy a gyámok közötti vetélkedésnek elejét vegye. A vérrokon Petrovics kapta Lippát és Temesvárt a rácoknak a Dunáig húzódó földjeivel egyetemben, Fráteré lett a Körös–Tisza közötti rész, Czeczey Lénárdé Kassa környéke, magának pedig megtartotta Erdélyt.⁹² A Barát természetesen – nem először és nem is utoljára – elhallgatta a rendek elől, hogy a szultán őt is szandzsákbégnek nevezte ki, így az ő legitimációja sem volt más, hacsak nem annyiban, amit még a szultánnal folytatott utolsó külön megbeszélésen kialakított.⁹³ Mindenesetre Fráter ambíciói és politikai sikerei hamarosan felülírták az eredeti magyar elképzeléseket, és alig néhány év alatt háttérbe szorította a királynét és körét – Petroviccsal együtt –, és szinte teljhatalommal vetette meg az új állam alapjait.

Petrovicsnak kettős érzelmi lehetett temesi ispáni és főkapitányi kinevezésével kapcsolatban. Azzal minden bizonnyal tisztában volt, hogy a Portán pontosan ismerte a régió jelentőségét. „*Amíg Lippa, Temesvár, Becskerek és Becse várakat el nem foglaljuk, addig a szerémi tartomány nem lesz híján a gonosztevőknek*” – írták a Portán az 1541. évi hadjárat előestéjén.⁹⁴ Avagy nem találunk az élére egy megbízható embert, gondolta a szultán néhány hónappal később, midőn elküldte „*a zászlót Petrovics úrnak a temesi szandzsákságra*”.⁹⁵ Ezzel az aktussal különleges státusba került a tartomány, melyet nem olvasztottak be a birodalomba, így birtokviszonyait és belügyeit tekintve érintetlen maradt.⁹⁶ Lakóinak talán egy darabig fel sem tűnt, hogy az Oszmán Birodalom fennhatósága alá kerültek. Ugyanez részben igaz a Temesköz vezetőjére, Petrovicsra is, aki sok esetben továbbra is úgy tett, mintha a Magyar Királyság zászlósuraként irányítaná a tartományt. Így vett részt a gyalui egyezményvel kapcsolatos tárgyalásokon, és így hívta össze 1542. január 10-re a tordai országgyűlést.⁹⁷ A Portáról azonban folyamatosan figyelmeztették, hogy ő immár egy vazallus alattvaló, akinek nincs más dolga, mint a szultántól érkező parancsok végrehajtása. Két dolgot érdemes ezzel kapcsolatban megfontolni, amelyek eddig talán kevesebb figyelmet kaptak a kutatásokban. Az egyik a Temesköz stratégiai helyzete. E terület határos volt a Dunánál az Oszmán Birodalommal, és innen egyaránt kontroll alatt lehetett tartani a tiszai és a dunai hajóutat. A Temesköz biztosította a Kárpát-medence közepének a birtoklását, így egyáltalán nem volt mindegy, hogy ki irányítja az itteni polgári és katonai közigazgatást. Való-

91 „*Monachum Episcopum Váradiensem, quem ipse Joannes Rex constituerat suorum Tutorem, in eo munere confirmavit, addita ei Regni administrandi auctoritate; Petrovithium vero Tömösváriensem Praefectum constituit [...]*” Bethlen, 390.

92 „*[...] quo omnem, dissidii fomitem in Regni inter Tutores tolleret, ita Regni administrationem inter illos partita est: Petrovithium, Regiam stirpem cognatione attingentem, foris summae rerum cum imperio, Lippae, Temesvárino, totique Rascianorum (qui antiquitus Maesi aut Scordisci et Lardani dicebantur) regioni usque ad Danubium praefecit.*” Uo. 408.

93 Fodor, Magyarország, 106–107.

94 Uo. 98–99.

95 Uo. 107.

96 Uo. 113.

97 A meghívót így írta alá: „*Petrus Petrowyth, Comes Themesiensis parciumque Inferiorum Capitaneus generalis.*” EOE I. 75.

színűleg Petrovicsban komolyan megbíztak a Portán, és nem tartottak attól, hogy politikai ügyeskedéseivel veszélyeztetné a tartományt. E tekintetben nem is kellett csalódnuk választottjukban, Petrovics mindvégig hűséges maradt János király politikai örökségéhez és ezzel az Oszmán Birodalomhoz. A másik megfontolás szintén összekapcsolódik a szandzsákbégi kinevezéssel. Petrovics ugyanis ennek révén szinte napi kapcsolatban állt a különböző oszmán katonai vezetőkkel, és ismerősökre tett szert Isztambulban is. A levelezésnek és a követküldésnek köszönhetően Fráter mellett még neki lehettek élő és valós kapcsolatai az oszmán elit felé. Így Erdélyben egyedül ő lehetett abban a helyzetben, hogy könnyen tudott információkat eljuttatni a törökökhöz, és neki volt a militarizált szerb lakosság révén komolyan vehető fegyveres ereje, amelyet be lehetett vetni külső és belső ellenség ellen egyaránt.

Fráter és Petrovics között az igazi különbséget a rájuk bízott tartományokból is le lehet mérni. Amíg Fráteré Várad központtal gazdagabb és sokkal több európai kapcsolattal bírt, ahonnan viszonylag könnyen elérhető volt Kassa, Krakkó és Pozsony, addig Petrovicsnak Temesvárról Belgrád és Szendrő került látótávolságba, csak már nem ellenséges végvárként, hanem mint szomszédos tartományi központ. Ezzel együtt nem becsülhetjük le Petrovics Temesközben betöltött szerepét. Jelenléte és pozíciója a magyar világ kereteinek a továbbélését jelentette a magyar etnikumát és nemességét rohamosan elvesztő tartományban. Talán nem teljesen túlzó az a megállapítás, hogy János király egykori országából „a ráczok és temesi végvidék Petrovics személye és erélye által tartattak meg hűségben”.⁹⁸

Petrovicsnak már 1542-ben több komoly feladattal kellett megbirkóznia, és oszmán szempontból jól vizsgázott. A Habsburgoktól kapott leveleket engedelmesen továbbította a Portára, és ezzel kellemetlen helyzetbe hozta a Habsburgdiplomáciát.⁹⁹ Az év folyamán több parancsot kapott mozgósításra, és hogy segeivel csatlakozzon a beglerbégek és román fejedelmek Buda felmentésére vonuló hadaihoz.¹⁰⁰ A következő évek szultáni parancsai alapján úgy tűnik, hogy Petrovics – Fráterhez hasonlóan – az oszmán közigazgatás engedelmes részévé vált. 1544 decemberében ugyanolyan szultáni utasítás ment Péter moldvai fejedelemnek, György barátnak és Petrovicsnak, miszerint Radult, az engedetlen havasalföldi vajdát, ha menekülni próbál, fel kell tartóztatni.¹⁰¹ 1545 elején Petro-

⁹⁸ EOE I. 122.

⁹⁹ Tranquillus Andronicus 1542 végi portai tárgyalásai során Szulejmán pasa azt vágta a követ fejéhez, hogy Ferdinánd az ő embereit ellene akart ingerelni, De Fráter, Petrovics és Batthyány Orbán ezeket a leveleket továbbították nekik és velük, azaz a Portával akarnak lenni: „*Rex tuus non solum immisit in nos Hispanos et Italos, sed etiam nostros subditos literis et nuntiis contra nos sollicitat: regem videlicet Polonie, Moldavum, fratrem Georgium, Petrovich, Urbanum Bathiani. Hi autem omnes literas regias ad nos miserunt et volunt esse nobiscum.*” Srećko M. Džaja (unter Mitarbeit von Günter Weiß), *Austro-Turcica 1541–1552. Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit den Hohen Pforten im Zeitalter Süleymans des Prächtigen*. Hrsg. von Karl Nehring. (Südosteuropäische Arbeiten, 95.) München, 1995, 29.

¹⁰⁰ EOE I. 97.

¹⁰¹ Dávid Géza – Fodor Pál, „Az ország ügye mindenek előtt való.” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545, 1552) Budapest, 2005, 39. (1545. január 29.) Orudzs császár révén hasonló értelmű parancs: uo. 94–95.

vicsnak 2500 müd¹⁰² lisztet kellett összegyűjtenie és elküldenie a belgrádi raktárakba, valamint az erdélyi adó terhére árpát szállítania Budára.¹⁰³

A Duna mellett újratelepült Pancsova (Pančevo) kapcsán számos irat keletkezett, amelyek kellően rávilágítanak a Temesköz alig ismert belső viszonyaira. Petrovics 1545 elején panasszal élt a falu ellen, mondván jogtalanul hozták létre a lakói. Az ügy kivizsgálását a szendrői bégre bízta, és elsőként úgy határozta, hogy szultáni ház-birtok lesz belőle, és ezzel mintegy kivették a Temesköz területéről. Petrovics azonban nem hagyta annyiban, és követe útján elérte, hogy újra elővegyék a kérdést.¹⁰⁴ Kiderült, hogy 1543-ban sok keresztény szökött el Kalocsáról és Bácskából, és több mint száz család akart Pancsován új életet kezdeni. A terület a Duna északi oldalán feküdt, így a Temesköz része volt, ám mivel engedély nélkül hozták létre, a Portán végül úgy döntöttek, hogy a települést szüntessék meg, és lakói térjenek vissza eredeti lakhelyükre.¹⁰⁵ Petrovicsnak tehát sikerült az oszmán közigazgatáson belül érvényesíteni a keresztény jogi gyakorlatot és megőriznie a tartomány integritását.

Hasonló helyzet adódott Becse település kapcsán, amely fontos kereskedelmi központnak számított a Tisza partján. Először 1545. március 29-én készült egy parancs Petrovicsnak, amelyben felszólították, hogy a várat adja át a budai beglerbégnak. Arra hivatkoztak, hogy ezt a települést egykor már meghódították, így az iszlám földjéhez tartozik. Kitűnő kikötő és átkelőhely, amely most jogtalanul van Petrovics kezében, ugyanis a folyó jobb partján található. Ezért a magyar uraknak nincsen hozzá közük, mert a szultáné.¹⁰⁶ A követelés később kibővült Becskerek (Zrenjanin) várának átadásával,¹⁰⁷ ám ez mélyen a Temesközben feküdt, így ezt a kérést már nem lehetett megmagyarázni jogi érvekkel. Petrovics azonban ez esetben is sikerrel állt ellen az újabb és újabb követeléseknek, így a két vár csak 1551 őszén került török kézre, miután Petrovics letette a hivatalát és elhagyta a régiót. Tehát nem rajta múlt a Temesköz 1552. évi eleste és elvesztése, sőt szandzsákbégi kinevezés ide vagy oda, inkább a magyar érdekeknek megfelelően állt ki a rábízott tartományért.

MENEKÜLÉS ÉS VISSZATÉRÉS

Az 1540-es évek második felében a keleti országrészben egyre élesebbé vált a Fráter György és Izabella közötti konfliktus. Ebben Petrovics a királynét támogató előkelők vezéralakjának számított. 1548. április 1-jén elhunyt Zsigmond lengyel király, és ezzel egy erős szereplő kiesett a János Zsigmond országát egysúlyban tartó politikai erők közül. A következő évben felerősödtek a Habsburg Ferdinánd és Fráter György közötti tárgyalások, melynek eredményeképp

102 Török űrmérték helyi változatokkal. Az isztambuli müd búza mérésénél 513,12 kg-ot, árpánál pedig kb. 445 kg-ot nyomott. Uo. 14: 82. jegyzet.

103 Uo. 69–72, 97.

104 Uo. 55, 99, 100, 124–125.

105 Uo. 191–192.

106 Uo. 152–153, 157–158.

107 *EOE* I. 202.

szeptember 8-án megszületett a nyírbátori szerződés. Ebben Izabella nevében a Barát megígérte, hogy lemond Ferdinánd javára a trónról, ám erről a királynét nem tájékoztatta.¹⁰⁸ A tárgyalásokról Petrovics értesült először, ő tájékoztatta Izabellát és a szultáni udvart is. Szulejmán 1550 nyarán döntött, és Mahmud császár révén fermánt küldött Erdélybe, melyben Frátert megfosztotta minden tisztségétől.¹⁰⁹ Szeptember elején újabb követ érkezett Gyulafehérvárra, aki a királynak aranyos zászlót, Petrovicsnak pedig díszes ruhát hozott,¹¹⁰ egyben utóbbit kinevezte György barát megüresedett tisztségeibe.¹¹¹ Úgy tűnt, hogy ebben a küzdelemben most Izabelláék nyertek.

Nehéz tisztán látni abban a kérdésben, hogy miért pont ekkor izzott fel újra a viszály. Forgách Ferenc meglepő magyarázattal szolgál, ugyanis szerint Petrovics állt mindennek a hátterében. Félt, hogy esetleges halála után János örökségét széthordják, és ezért azt szorgalmazta, hogy az ország javait a feladatra kiválasztott előkelőségek őrizték a király felserdültéig.¹¹² Láthatólag nem bízott Izabellában sem, hogy képes lesz megőrizni fia örökségét. György barát ugyanakkor attól tartott, hogy a gyermek felserdülése után elveszíti politikai befolyását. Forgách szerint ez a két félelem indította el az erdélyi háborúba torkolló folyamatokat.

Petrovicsot a legtöbb vád 1550–1551. évi magatartásával kapcsolatban érte. Már a kortársak is úgy értékelték, hogy 1550 szeptemberében módjában állt volna Izabella számára megszerezni a hatalmat, azonban emberi gyengeségei miatt elvesztegették ezt a lehetőséget.¹¹³ Hiába foglalta el a nyár folyamán Alvincot és Branyicskát (Brănișca, Hunyad vm.), nem tudta megakadályozni, hogy a Barát kellő létszámú sereget gyűjtsön és megostromolja a királyné városát, Gyulafehérvárt, kikényszerítve ezzel Izabella lemondását. Pedig a nyár folyamán állandó kapcsolatban állt Rüsztlem pasával, a szultán vejével, akin keresztül aján-

108 Oborni Teréz, Izabella királyné erdélyi udvarának kezdetei (1541–1551). *Történelmi Szemle* 51:1 (2009) 32–33.

109 *EOE* I. 307–311; *Austro-Turcica*, 468–469: Nr. 181. Gyulafehérvár, 1550. június–július: Petrovics Rüsztlem pasának. Köszöni eddigi kegyét, és figyelmezteti, hogy Fráter sok rosszat tesz. Azért is hálás, hogy Mahmudot küldte hozzá („*quod magnificum dominum Mahmuth cum eiusmodi mandato huc mittere dignati sunt*”). Mahmudra lásd: Ács Pál, Tarjumans Mahmud and Murad: Austrian and Hungarian Renegades as Sultan's Interpreters. In: Bodo Guthmüller – Wilhelm Kühlmann (eds.), *Europa und die Türken in der Renaissance*. (Frühe Neuzeit, 54.) Tübingen, 2000, 307–317.

110 „*per eum Regi parvulo aureum vexillum, simul que Petrovithio vetes auro distinctas offert.*” Bethlen, 446.

111 *EOE* I. 263.

112 „*Nam Petrus, dum perspiceret opes regni non in publicum, neque regis usum converti, sed ad augendam propriam potentiam distrahi; tum etiam ne morte eius, incerta familiarum fide, thesauri dissiparentur: volebat ut opes regni atque thesauri ab electis ad custodiam praesantissimus hominibus adulto regi cumulantur, conservanturque.*” Forgách, 3.

113 Uo. 14; *EOE* I. 261.

dékokkal kedveskedett a szultánnak.¹¹⁴ Érdekeség, hogy 1550 júniusában Konsztantinápolyban az a hír járta, miszerint Petrovics meghalt Temesváron.¹¹⁵

1550 őszén kívülről úgy tűnt, hogy nem dőlt el semmi. A rendek egyensúlyoztak a két fél között, és a Barátra, valamint Petrovicsra akarták bízni az uralgó nevelését.¹¹⁶ Ugyanakkor azt is tudni lehetett, hogy a temesi ispán az ország várait erősíti a közelgő háborúra készülve.¹¹⁷ Izabella ezekben a hetekben teljes mellszélességgel kiállt Petrovics mellett, támaszának nevezte egy, a szultánnak írt levelében, és még azt is kilátásba helyezte, hogy ha kell, akkor személyesen utaznak a Portára.¹¹⁸ Ugyanakkor Ferdinánd oldaláról is megtettek mindent a portai támogatás megszerzéséért. Ferdinánd arról tájékoztatta 1550 végén portai követét, Johann Malvezzit, hogy Fráterrel tárgyal, és ha sikerrel jár, akkor ő is megadná azt az adót a szultánnak, amit Izabella és Petrovics évente fizetnek.¹¹⁹

1551 januárjában Fráter végleg átvette a stratégiai kezdeményezést, és alig pár hónap alatt megszerezte a teljhatalmat Erdélyben. E hónap 22-én a váradi országgyűlésen törökösseggel vádolta meg Petrovicsot, akitől immár a kereszténységet kellett féltetni.¹²⁰ Utóbbi 1551. május–júniusban – látva Castaldóék túlerejét – visszavonult Lippára, és továbbra sem támogatta Izabellát az országról való lemondásában.¹²¹ Ebből kifolyólag nem vett részt a szászsebesi találkozón sem, ahol Izabella formálisan lemondott a hatalomról. A királyné parancsára azonban némi halogatást követően átadta a kezében levő Temesvár, Lippa, Lugos, Karánsebes és Déva várakat. Ferdinánd felajánlotta, hogy ha átáll az oldalára, akkor a kezében maradhatnak ezek a birtokok, de ő nemet mondott. Bethlen szerint ekkor maradt fenn tőle egy mondat: „Lovásza lenne annak, aki ezeket a várakat két

114 *Austro-Turcica*, 463–464: Nr. 178. 1550. június 13. Temesvár: Petrovics Rüszttemnek. Négy vadászólymot küld a szultánnak és kettőt neki. Arra kéri, hogy járjon közben a szultánnál.

115 „*Qua era venuta nova che Petrovith de Temeswar era morto; ma non è verficata anchora.*” *Austro-Turcica*, 468: Nr. 180. 1550. június 18. Konstantinápoly: Johann Malvezzi Habsburg (I.) Ferdinándnak.

116 „*filium in spem capeslende Reipublicae edueandum Petrovithio et Georgio Monacho traderet.*” Bethlen, 460.

117 „*bene sciens Petrovithium impigre arces et propugnacula Regni firmare.*” Uo. 480; „*De rebus Transsylvaniae hoc nobis constat: Fratrem Georgium et Petrum Petrovith magnam discordiam inter se habere et utrinque arma sumpta esse. Quis sit secuturum, adhuc sciri non potest.*” 1550. október 3. Bécs: Ferdinánd Malvezzinek. *Austro-Turcica*, 513: Nr. 193.

118 „*Io, nostro figliolo et Petro Petrovith, subditi de V.ra M.tà, siamo aparati a venir ala Gran Porta sua.*” *Austro-Turcica*, 519: Nr. 195.

119 „*[...] si felicem, ut speramus, effectum haberet, nos nihilominus statuimus, Sultano et rustem Pascha aliisque paschis tantum quantum a regina Isabella et Petro Petrovith solvitur annuatim solvere, ac potius cím bona amicitia Sultani, quam bello et armis ipsam Transsylvaniam obtinere et in potestatem nostram redigere.*” Uo. 542: Nr. 204.

120 „*Más urat kell keresniök ki ezt megtehesse, mert ha Petrovicscsal mindnyájan törökké akarnak is lenni ő olyan urat keres, ki az országot keresztényül tartja meg.*” EOE I. 269.

121 „*Petrovithius vero cum iis, quas tunc auxilio Reginae adduxerat copiis, videns illas ad resistendum tantae potentiae impares esse, atque ad praecavendum, ne tam gravibus conditionibus, ad quas misera Regina redigebatur, sua praesentia subscribere videretur, illos non expectans ad arcem Lippam discessit.*” Bethlen, 486.

éven át Szolimán erejével szemben megvédelmezné.”¹²² A várakért cserébe megkapta Munkács uradalmát, melyet 1552 végén vehetett át Werner Györgytől.¹²³

Forgách György értesülése szerint Petrovics azzal indokolta tettét Szulejmánnak, hogy János király védelmében cselekedett.¹²⁴ Még a nyár folyamán is folyamatos lehetett a kapcsolat a Porta és Temesvár között, így akár el is fogadhatjuk a levelet és annak tartalmát. Konstantinápolyban júniusban is hű emberüknek tartották a főkapitányt.¹²⁵ Ez azonban lassan megváltozott, és a nyár végén Fráter elérte, hogy már nyíltan árulóként beszéljenek róla a portai követek.¹²⁶

Petrovics a királlyal együtt távozott az országból, ám az összhang ekkor közel sem lehetett teljes közöttük. Gianbattista Castaldo azt hallotta Izabellától, hogy inkább meghalna, mintsem fiát Petrovicsra bízna Kassán.¹²⁷ A *Memoria rerum* szerzője is kiemelte, hogy midőn „Petrowytk királyné asszonnyal Kassára mene, az székely fia mellőle el nem szakada”.¹²⁸ Alighogy a királyné és kísérete elhagyta Erdélyt, Szokolli Mehmed Péterváradnál átkelt a Dunán, majd elfoglalta Becse és Becskerek várakat, melyeket Petrovicstól addig hiába kértek.

Petrovics portai megítélése érdekesen alakult. Ahhoz képest, hogy a rábizott szandzsákok átadta az ellenségnek, nem érték miatta retorziók. Igaz, Fráter eredményes diplomáciájának köszönhetően még az addig szövetségesnek számító Rüsztsem is megbízhatatlannak tartotta.¹²⁹ A következő évben egy-két Erdélybe menő szultáni parancsban is megjelent, hogy „az egész zűrzavar a Barát és Petrovics miatt robbant ki”.¹³⁰ Ugyanakkor más forrásból kitűnik, hogy a szultán környezetében legkésőbb 1552 februárjában már tudták, hogy a Barát árulása idézte elő a helyzetet. Bár számon kérték Petrovicson, hogy miért adta át a várait, és vajon hová tűnt az igyekezete, ám elhitték neki, hogy Izabella iránti hűsége töretlen maradt. Jól tudták a Portán, mivel kell hatni az öreg temesi ispánra, mert a levél így folytatódott: „Erdélyország továbbra is a királyfi szandzsákja. Ha összefognak egymással, fegyverrel kiűzik az osztrákokat, s a királynét és a királyfit nem éri bántódás, hanem visszahozzák őket korábbi helyükre, akkor ő is várainak és ország-

122 „Se non recusaturum fieri agazonum illius, qui has arces per biennium adversus vim Solymani tutatus fuerit.” Uo. 493.

123 1552 augusztusában Izabella sürgette Ferdinándnál Munkács átadását, mert miként a királyné fogalmazott, Petrovics birtok híján cigány módra követi őt mindenhová. Barabás Samu (közli), Erdély történetére vonatkozó regesták (IV. közlemény). *Történelmi Tár* 15 (1892) 291: 275. reg.

124 „Ad Solymanum tamen nuntium cum litteris ablegavit, quibus eum edocebat, quae agebantur. Quod vero Temesvaro et inferiori Ungaria sibi cedendum esset, id sese invitum facere, ne Johanni Secundo, qui artibus Georgii in potestate Germanorum iam esset, nex aut pernicies inferretur.” Forgách, 14.

125 „[...] ipse etiam Petrowytk nobis est fidelis subditus begus.” Károlyi Árpád, Fráter György. Befejező közlemény. *Történelmi Tár* 5 (1882) 122, illetve Petritsch, *Regesten*, 147. reg.

126 Fráter bevallotta Nádasdynak, hogy a történekeért a felelősséget a Porta előtt Petrovicsra fogja hárítani, és így is lett. „A te arczodat – felelek neki – a hatalmas szultán fehérnek találta, s a te ellenséged Petrovics megszégyenült: mert váraiban mindenütt németekre akadtak, míg ő maga megszökött.” EOE I. 347–348.

127 EOE I. 281.

128 *Memoria rerum*, 95.

129 „El bassa rispose che Petrovich et fratre Georgio erano inimic et che non credeva a Petrovich; et disse che fratre Georgio era fedel servitore del Sig.or Turcho.” Austro-Turcica, 595: Nr. 231.

130 Dávid–Fodor, „Az ország ügye mindenek előtt való”, 574; Petritsch, *Regesten*, 188. reg.

*részének birtokában marad, élvezve az uralkodó kegyeit. Ne hagyják veszni a királyfi vagyonát, óvakodjanak Ferdinánd cselvetéseitől, nehogy gondatlanságuk miatt kárt tudjon okozni.*¹³¹

Az erdélyi helyzet hamar megváltozott. Fráter 1551 decemberében meghalt, Temesvár 1552-ben elesett, és Castaldo 1553 februárjában távozott a Habsburg-sereggekkel János király országának maradvékából. 1553-ban Brassóban pestis kezdődött, ez szétterjedt Szeben felé 1554-ben, ahol 1555-ben már 3200 ember halt meg.¹³² Erdély népei hamar megtanulták a keserves leckét, miszerint a Habsburgok továbbra sem képesek megvédeni őket, így hamar megindult a visszarendeződés előkészítése. Castaldo már 1552 októberében arról tudósította Ferdinándot, hogy az erdélyiek el akarnak szakadni a Habsburgoktól, és Mahmud dragomán Petrovicshoz utazott János Zsigmond visszahelyezése ügyében. Petrovics is visszakapná a temesi ispánságot oly feltételekkel, ahogy korábban bírta.¹³³ Karácsony másnapján Gyulafehérváron olyan hírek jártak, hogy Petrovics napokon belül Munkácsra érkezik, ahol Kendi Ferencsel találkozik, és közben Izabellának is üzentek Erdélyből, hogy visszavárják.¹³⁴ Castaldo egyre jobban rettegett Kenditől, akiről joggal feltételezte azt, hogy ő Izabella pártjának legfontosabb helyi támasza. Január 4-én Ferdinándhoz írt levelében már egyenesen árulónak nevezte, és elfogatását javasolta. Közben a szultánnak adót küldő brassóiakra is panaszkodott, és a Lengyelország felől érkező Petrovicsot is le akarta fogatni Dobó Istvánnal.¹³⁵

Az egykori temesi ispánról 1553-ban számos irat megemlékezik. Januárban még az a hír járta, hogy Munkácsra igyekszik, majd a következő hónapban még Lengyelországba küldtek neki ezer pajzsot és lándzsát erdélyi hívei.¹³⁶ Február 23-án Varkocs Tamás azt írta Castaldónak Váradról, hogy Petrovics két követe, Bakics Pál és társa Kászim temesvári beglerbéghez indult, majd onnan Konstantinápolyba utaznak tovább. Március 5-én Varkocs még ennél is konkrétabb hírekkel szolgált Ferdinándnak. Úgy értesült, a Porta megparancsolta Petrovicsnak, hogy szervezze meg a királyfi visszatérését, ehhez a szerémségi rácok 10 000 katonát ígértek. Kászim mellett Ali budai pasa és Dervis szegedi szandzsákbég számítottak Petrovics megbízóinak és legfőbb támogatóinak. A hírek szerint a szultán még Lippát is visszaadná neki.¹³⁷ Néhány héttel később olyan híresztelések is felröppentek, hogy Petrovics maga fizetne 50 000 aranyforintot a szultánnak Temesvárért, Lippáért és az Alsó Részekért cserében, és az erdélyi összeesküvők a Bihar megyei Nagykerekiben várták őt és kíséretét.¹³⁸ Petrovics végül a nyár végén bukkant fel a Partium határán, ám Debrecenből már nem

131 Dávid–Fodor, „Az ország ügye mindenk előtt való”, 272–273.

132 Siegler Mihály, A magyarok, az erdélyiek és a szomszédos tartományok történetének kronológiája. In: *Kronikáink magyarul. III/2.* Válogatta és fordította Kulcsár Péter. Budapest, 2007, 95.

133 Barabás, Erdély történetére, 489: 319. reg.

134 Uo. 660: 368. reg.

135 Uo. 663: 378. reg.

136 Uo. 666: 393. reg.; 671: 409. reg.

137 Uo. 676: 430. reg.

138 Uo. 681: 457. reg.

jutott el Váradra, mert október 3-án Ferdinánd seregei Tahy Ferenc és Zaberdius Mátyás vezetésével elállták az útját és visszaszorították.

Petrovics 1553-ban nem jutott be Erdélybe, ezért a következő évben új útvonalon próbálkozott, immár sikerrel. Munkácson és Moldván keresztül érkezett Lugosra, miután a szultán e várost Karánsebessel¹³⁹ együtt neki adta, hogy a környékbeli rácokkal előkészítse Izabella visszatérését.¹⁴⁰

1554. március 6-án Szulejmán a brassói polgároknak, Kendi Ferencnek és más erdélyi nemeseknek kinyilvánította, hogy ő János Zsigmondnak adta az országot, és ideiglenesen most Petrovics kapja meg a hatalmat szimbolizáló szandzsákot (zászlót). Legyenek híűk hozzá és a királyukhoz. Ugyanakkor a boszniai Szokollu Mehmed, a budai Tojgun, a temesvári Kászim pasáknak, a moldvai és a havasalföldi vajdáknak is elment ez a parancs.¹⁴¹

A következő másfél évben Petrovics Lugosról készítette elő a királyi család visszatérését. Az erdélyi rendek az 1555 decemberében megtartott marosvásárhelyi országgyűlésen döntöttek János király és Izabella visszahívásáról, és hivatalosan is követeket küldtek Petrovicshoz Lugosra.¹⁴² Az idős főúr nem vesztegette az időt, követe, Hagymássy Kelemen révén már január elején válaszolt a hívásra, majd rövidesen Szászsebesre ment és ott fogadta a szászok hódolatát. Március 8-ára már ő hirdette meg ebben a városban a következő országgyűlést, melyen Izabella királyné hazaérkezéséig helytartónak választották.¹⁴³ Miként az egyik határozatban megfogalmazták: *„De míglen ő felségét mind asszonyunkkal ő felségével egyetemben méltósága szerint közinkbe behozhatjuk: ő felsége képében tesszük Petrovics Péter urunkat, kinek minden birodalmat – a királyi méltósághoz illendőket – kezében eresztünk mind városokon, várakon, falukon, sóbányákon, arany- és ezüstbányákon, harmincadokon és mindeneknek jószágokon [...] Petrovics uram ő nagysága tegyen mindenütt tisztartókat és vármegyéken való ispánokat – törvényt is ő nagysága szolgáltatson.”*¹⁴⁴ Ezekben a napokban Petrovics Szulejmántól is kapott egy parancsot, miszerint készítse elő II. János visszatérését és Ferdinánd seregeit űzze ki a tartományból.¹⁴⁵

Petrovics a helytartói kinevezés révén élete alkonyán felért a csúcsra. A kormányzásban egy hattagú tanács segítette, amelybe minden natio két-két tagot delegált. Magyar részről a Petroviccsal rokon Patócsi Boldizsár és Forró Miklós, a székelyek közül Kornis Miklós és Andrassy Márton, míg a szászok közül Fer-

139 Karánsebesnek az 1540-es években volt konfliktusa Petroviccsal, mikor több tucat polgár esküvel tett hitet Rakovicsai László Habsburg-párti főbíró mellett a temesi ispán ellenében. Lakatos Bálint, Városi nemesek Karánsebesen a 15–16. század fordulóján. *Urbs – Magyar Várostörténeti Évkönyv* 3 (2008) 78.

140 Bethlen, 553.

141 Petritsch, *Regesten*, 254. reg.

142 Bethlen, 561. Az 1556. évi eseményekre: Oborni Teréz, Bornemissza Pál és Dobó István távozására Erdélyből (1556). In: Oborni Teréz – Á. Varga László (szerk.), *Memoria Rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére*. Eger, 2008, 349–361.

143 *„Praeterea constituunt Petrovithium Locumtenentem, ut ipse Regni negotia omnia ad adventum Reginae cum filio administret.”* Bethlen, 597.

144 *EOE* I. 570–571.

145 Petritsch, *Regesten*, 335. reg.

dinánd volt kincstartója, Haller Péter és Benkner János brassói bíró került a területbe.¹⁴⁶ Valójában az ő működésükre nincs adat, Petrovics Izabella és II. János erdélyi és magyarországi helytartójaként („*infra reditum Maiestatum suarum in iurisdictione earundem Maiestatum suarum tam in regno Hungariae quam etiam in hoc regno Transsylvaniae locumtenens*”)¹⁴⁷ járt el, és Fráter Györgyhez hasonlóan szinte fejedelmi jogköröket gyakorolt.

A következő hónapokban Petrovics rendkívül energikusan intézte a rábízott ország ügyeit. A Ferdinánd szolgálatában álló Dobó István ellen behívta a moldvai és havasalföldi fejedelmeket, Balassa Menyhártot pedig már március elején utasította Gyulafehérvár elfoglalására. A Szebenből szerzett katonákkal és fegyverekkel sikerült visszafoglalnia a fejedelmi székhelyet, majd Kolozsvár-ra utazott, és egy ott megrendezett gyűlésen törvényesen is döntöttek a királyné behozataláról.¹⁴⁸ A litvániai Lembergől érkező Izabellát Désen fogadta a helytartó, és október 22-én együtt léptek be Kolozsvár kapuján.¹⁴⁹ Forgách Ferenc felvetette annak lehetőségét, hogy élete végén Petrovics teljesen elhidegült a királynétől, aki akár meg is ölette volna őt, ha nem előzi meg a kegyes halál.¹⁵⁰ Ennek azonban ellentmond, hogy az agg főúr végrendeletében minden vagyónát a királynéra hagyta.¹⁵¹

Hiába írta ellenfele, Bornemissza Pál 1557 szeptemberében, hogy a királyné csak mint festett kép létezik Erdélyben, és uralkodni képtelen, mert minden Petrovics akarata szerint történik, akit a gonosz szállt meg, ezért minden cselekedete kegyetlen és zsarnoki.¹⁵² A királynénak nem kellett attól tartania, mint egy évtizeddel korábban György barát esetében. Helytartóját valójában nem szédítette meg a hatalom, és a királyfi megérkezésével egy időben letette helytartói tisztségét. Joggal verselte róla Tinódi Sebestyén a következő strófát: „Nagy hűségét jó Petruit megmutatta / Csélcspását néki lám senki nem látta, / Sőt az királyfiát mindenbe táplálta / Kinek lába nyomát nagy hűséggel nyomotta.”¹⁵³ Kipróbált rokonának hűsége tananyagká vált az ifjú uralkodó számára. Lengyelországban ugyanis a humanista Albertus Novicampianus szárnyai alá került, aki *Scopus Biblicus* címen könyvet készített, melyet neki ajánlott. Ebben megemlékezett Pet-

146 Ember Győző, *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946, 407; Trócsányi Zsolt, *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest, 2005, 26.

147 MNL OL F 5-1-1-15.

148 Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552–1556*. Budapest, 2002, 138–140.

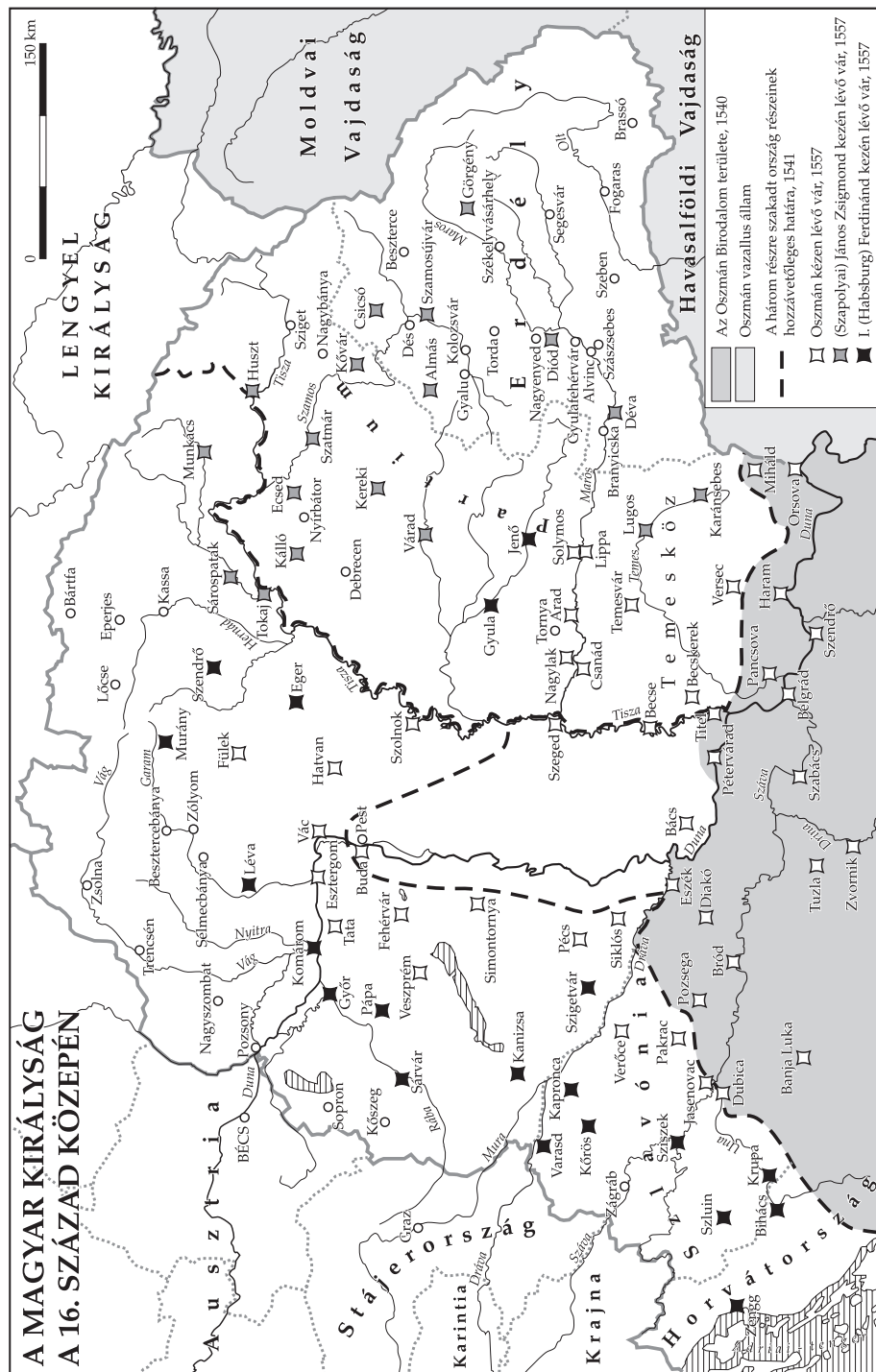
149 Bethlen, 596.

150 Forgách, 168.

151 „*Regina omnium Bonorum suorum haerede constituta*.” Bethlen, 610. „*Petrowyth Péter megszállá (meghala) és eltemetik Kolosvárbán és minden kincse marada királné asszonra*.” *Memoria rerum*, 105.

152 Bornemissza Pál levele Nádasdy Tamásnak, Nyitra, 1557. szeptember 26. „*Reginam non secus, atque tabellam pictam, nihil posse agere, aut imperare sed omnia fieri nutu Petrovich, quem putant daemone obsessum, aut potius daemonem in corpus ipsius transformatum esse. Unde omnia ipsius acta impia et tyrannica*.” Pray, *Epistolae Procerum*, III. 123.

153 Tinódi Sebestyén, *Erdéli história*. Kolozsvár, 1554, 125–130. sor. Idézi: Orgona Angelika, Jan Zymunt. János Zsigmond lengyelországi udvara. *Folia Historica* 21 (2000) 13.

rovicsról, és kiemelte szelídségét és önzetlenségét, mellyel János Zsigmondért még hatalmas birtokairól is lemondott.¹⁵⁴

Vallási kérdésekben azonban Petrovics jelentősen eltért úrnőjének és királyának felfogásától. Nem tudjuk az okát, de Petrovics azon magyarországi előkelők közé tartozott, akik már nagyon korán a protestáns igehirdetés támogatói lettek. Miként Balázs Mihály, a téma kiváló szakértője fogalmaz: „*Petrovics Péter helytartó – bizonyára hosszabb távú politikai elképzeléseivel is összefüggésben – nem egyszerűen a reformáció támogatója volt, hanem programosan olyan prédikátorokat fogadott fel maga mellé, akik eltérő dogmatikai elképzeléseket vallottak ugyan, de egyik voltak abban, hogy semmiféle visszautat vagy kompromisszumot meg nem engedve, radikálisan és véglegesen szakítottak a katolicizmus egész intézmény- és dogmatikai rendszerével.*”¹⁵⁵ Az ő patronáltja volt az Itáliából érkező radikális Francesco Stancaro, az unitárius teológia egyik első hirdetője, és Kálmáncsehi Sánta Márton, aki szintén egészen szélsőségesen lépett fel a templomok és a rítusok megtisztítása érdekében. Nem tudom, hogy beszélhetünk-e tudatos politikai koncepcióról a nagy valószínűséggel írástudatlan¹⁵⁶ Petrovicsal kapcsolatban, de 1549-ben biztosan szolgálatába fogadta Szegedi Kis Istvánt Temesváron, és 1550-ben a Csanád vármegyei Toronyban (Turnu) zsinatot tartott a környékbeli papoknak, ahol a radikálisabb, a kálvinista tanok felé megengedőbb egyházfiak véleménye győzedelmeskedett.¹⁵⁷ Az 1551. decemberi kolozsvári zavarágok, melyek során a város ferences közösségét – egyelőre ideiglenesen – elűzték, talán Petrovics melletti kiállásként is értelmezhetők a katolikus Habsburgok megszállásával szemben.¹⁵⁸ E sorba illeszkedik az az adat, miszerint 1552 végén Kolozsváron Petrovics Péter egykori udvari papját – sajnos a nevét nem tudjuk – választották meg plébánosnak.¹⁵⁹ 1556. március 15-én, alig egy héttel Petrovics helytartói kinevezése után, Kolozsvár korai reformációja befejeződött, miután a városban lakó ferenceseket és domonkosokat kiűzték, ingatlanjaikat pedig elko-bozták.¹⁶⁰ Utóbbiak épületében Izabella királyné adományaként egy iskola felál-

154 Orgona, Jan Zygmunt, 14. „*Illustri item ac Magnifico domino Comiti Petrowicz viro mitissimo et integerrimo, tuique amantissimo, qui propter te unum possessiones amplissimas in Hungaria demisit: caeterisque omnibus. Multo tamen te chariorem fore putato, si, ut, coepisti, pietati caeterisque virtutibus et disciplinis Principe dignis studueris. Nihil enim charius, nihil amabilius virtute.*” *Scopus Biblicus Veteris et Novi Testamenti authore Alberto Novicampiano. Cracoviae, Lazarus Andree excudebat, 1553, A9.*

155 Balázs Mihály, Megjegyzések János Zsigmond valláspolitikájáról. *Credo* 14:1–2 (2008) 69.

156 Nem ismerek tőle saját nyelvű levelet vagy aláírást. Szignója helyett minden esetben csak a pecsétjét tette az iratokra. Fraknói Vilmos, *Werbőczy István életrajza*. Budapest, 1899, 320: 106. kép; Veress Endre, *Izabella királyné 1519–1559*. Budapest, 1901, 267: 82. kép. Az MNL OL F 5-1-1-15 jelzetű oklevélen is megszüvegező kézírásától származik az „*idem manu propria*” szignó.

157 Kathona Géza, *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből*. (Humanizmus és Reformáció, 4.) Budapest, 1974, 217.

158 Radu Lupescu, *Utriusque ordinis expulsi sunt*. Kolozsvár, 1556. március 15. In: Csurgai Horváth József (szerk.), *Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban*. Székesfehérvár, 2017, 295.

159 Jakó Zsigmond, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei 1289–1556. I.* (Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II; Forráskiadványok, 17.) Budapest, 1990, 87.

160 Lupescu, *Utriusque ordinis*, 300–301.

lításáról döntöttek 1557-ben, és nem kizárt, hogy ennek felkarolása miatt hagyta Petrovics a vagyonát úrnőjére.

Petrovics vélhetően elégedetten hunyta le a szemét. A Szapolyaiak szolgálatában eltöltött évtizedek végén ő adta vissza János Zsigmondnak apja országát. Vagyont és birtokot nem gyűjtött, így nem kellett aggódnia sorsukon sem. Még látta, ahogy Kálmáncsehi Sánta Márton az ő segítségével Kálvin követőjévé tette Kolozsvár polgárságát, így Istene előtt sem kellett szégyenkeznie. Ugyanakkor azt sem rejthetjük véka alá, hogy János párthívei közül a legmegátalkodottabb renegátokat leszámítva Petrovics állt a legközelebb a Portához. Amíg Fráter György legalább igyekezett a két nagyhatalom között lavírozva a keresztény országok között tartani János király földjét, gyámtársa a szultán jóindulatában látta a megmaradás zálogát. Védelmére legyen mondva: amikor 1551-ben választásra kényszerült a Szapolyaiak és Szulejmán között, ő habozás nélkül az előbbieket követte, és ezért hajlandó volt minden birtokától és tisztségétől megválni. Ám miképp politikai pályafutása mutatja, a János király politikai örökségéhez való hűség útja is Isztambulba vezetett.

MOHÁCS 1526–2026
REKONSTRUKCIÓ ÉS EMLÉKEZET

A Szapolyai-család az 1460-as évektől kezdve több mint egy évszázadon keresztül meghatározó szerepet töltött be a Magyar Királyság történetében. A kötetben olvasható tanulmányokból élénk tárul az első nemzedék rendkívüli karrierje, melynek köszönhetően példátlanul gyorsan lettek az ország legnagyobb földesurai. A dinasztia vagyonára, presztízsére és katonai erejére támaszkodva a második generációhoz tartozó János másfél évtizeden keresztül sikeresen igazgatta Erdélyt, és 1526-ban a magyar alattvalók többsége előtt nyilvánvaló volt, hogy őt illeti meg a Lajos király halálával elárvult magyar korona. Az írásokból megismerjük a király kül-, város- és egyházpolitikáját, udvarának művelődési viszonyait, valamint neki és utódainak, Izabella királynénak és fiának, II. János választott királynak az Oszmán Birodalomhoz fűződő viszonyát. A szövegekből kirajzolódó kép alapján a Szapolyaiak története két részre osztható. A sikeres felemelkedés után magyar királyként már kevés volt a családi háttér az eredményes kormányzáshoz. Az ország világbirodalmak hadszíntere lett, és a kiszolgáltatott helyzettel a Jagellók után a Szapolyaiak sem

tudtak megbirkózni. Bár az ország egységét nem sikerült megőrizni, a Kárpát-medence keleti területein megszervezett királyságuk így is nagy szolgálatot tett a magyar társadalomnak. Több évszázados felejtés után ez a kötet az utolsó magyarországi királyi dinasztia méltányos értékelésére vállalkozik.

Ára: 3900 Ft

